

BIBLIOTECA GALLEGA

PÉ DAS BURGAS

POR

FRANCISCO A. DE NÓVOA

LA CORUÑA

ANDRÉS MARTÍNEZ, EDITOR

1896

Librería	16
Estante	3
Número	282 a 304

**REAL ACADEMIA
GALLEGA
LA CORUÑA**

22134

Biblioteca

PÉ DAS BURGAS

BIBLIOTECA GALLEGA

PÉ DAS BURGAS

POR

D. FRANCISCO A. DE NOVOA

LA CORUÑA

ANDRÉS MARTÍNEZ, EDITOR

—
1896

Es propiedad.

Tipografía de la Casa de Misericordia.

DOUS PARRAFEOS

DOUS PARRAFEOS

I

NON fai moito, lendo o erudito prólogo que o ilustrado Canónigo Sr. Ferreiro puxo á «A Tecedeira de Bonaval,» alcurriúseme por centésima vez a dúbida de si o idioma gallego debe escribirse así ou de outra maneira: si debe ou non empregarse a vírgula n-os artigos, contracciôs, eufonías etc.; si a preposición *en* debe sopararse da vocal que a sigue; si é gramaticalmente adimisible pôr a letra *y* entre duas palabras que teñen a derradeira e primeira letra igöales; si debe pôrse *ao* ou *ô*, *aa*, ou *â*, etc.; e outras mil cousas de tal xeito, inda non acraradas por alguen e adoptadas por todos.

Non têndo, por disgracia, unha Academia que resolva o eterno probrema, nin vîndo xiquera á un acordo todol-os escritores rexionás, nin sendo natural, hastra certo punto, guiar-nos pol-a literatura portuguesa, por non seren xusto que a nai deprenda da filla, os que, como eu, non sean fillos da rexión, á volta de lêr e relêr, canto n-o idioma gallego têense escrito, atópanse ô final con vinte ortografías distintas e ningunha fala verdadeira.

Mais ainda: hastra n-o emprego das palabras, n-a verdadeira acepción ou significado de elas, suscítanse contendas, abondan pareceres e as catro hirmás non se entenden.

E non digamos que se pode apelar ôs dicionarios, porque, os hastra hoxe pubricados, non son cumpridos pro caso: inda non fai moito, n-un de eles, n-o de Cuveiro, si non minto, vin posta en dúbida a palabra *airoa*, decindo que, según non sei quen, *debia* ser un pescado, como si en todo o litoral das rías baixas non soupera todo o mundo qué crás de peixe é a tal airoa. E dúbidas e incertidumbres como a presente, tópanse á cada paso, porque dentro da mesma rexión, n-as catro provincias, e dentro de cada provincia en cada partido, as mesmas cousas cambean de nome, as mesmas palabras de acepción, e as mesmas acepciôs de sentido: preguntade en Pontevedra qué é un *escornabois*, e non-o sabrán; preguntade en Ourense qué é unha *vacaloura*, e quedaranse mirando pra vos; e sin embargo, tan difrentes vocablos

desinan ô *ciervo volante*. Perguntade n-as Mariñas por un *vichelocrego* e n-Ourense por un *merlo galeiro*, e as douradas *oropéndolas* quedarán sin nome; e mil outros casos.

D' esta subdivisión local do idioma, surxen total-as dúbidas e todol-os erros, total-as polémicas, e a imposibilidá de escribir un gallego en todo comprensible n-as catro provincias, xa que deixemos aparte a custión ortográfica.

Así, pois, os que non foron nados en Galicia, como eu, e corréron-a toda, e apreciaron esas difrenzas, e deprenderon o idioma de viva voz, si non poseemos a verdadeira ortografía, como nadie a posée, levamos a ventaxa de facer unha *desapasionada* escolleita n-os vocablos, adoptando o millor, o mais fermoso, o mais gráfico, sempre que armuñice co-a limpidez e gallardía que exixen a literatura e o linguaxe culto.

Por eso atoparedes, cicais, n-este libro algunha palabra que non sexa tan *enxebre* como deseárades, algun xiro típico virado; pro, si como andaluz que son, ben podría disculparme n-os defectos da fala gallega, prefiro que busques a razón da falta n-a beleza da frase, n-a lindeza do conxunto, n-a tersura, si así deixádesmo decir, da parrafeada.

Algún habrá, seguramente, que dirá que os idiomas deben falarse y-escribirse como son: pra eses non escribo eu; pro si escribira, podrialles decir que en todo o mundo civilizado, o linguaxe que se fala non se escribe, que os vicios e corrupciôs de todol-os idiomas non

pasan xamais da boca do pobo ás páxinas da impresa, nin xiquera ós labeos da sociedade media; podrialles decir que cando os homes teñen dúas palabras pra designar un ouxeto, teñen tamen intelixencia e gusto pra escoller a mais xeitosa, a mais doce, a mais frorida, valia o similar. E que non me digan que o que escribe pro pobo, si eu pro pobo escribira, ten que falar como o pobo: contestaríalle eu que estonces menos como eles falaría, porque tendo que cumprir os dous deberes de recrear e ilustrar, faltaría o segundo dando por boas as corrupcións do seu linguaxe, e daríalles pé pra seguir n-o erro. Sin que a comparanza traspase os límites dos sentimentos humanos, voules por un exemplo, si non riguroso n-o fondo, gráfico pol-o menos: ¿Cando un home agasalla ou rifa a un can, ladra como él?

Feitas estas esenciais aclaracións do meu modo de pensar n-o asendereado asunto de cómo debe falarse ou escribirse o idioma galego, e como eu, por non seren fillo da terra, nin facer moitos anos que n-ela poso, non teño autoridade nin creto de abondo pra votalas de maestro, nin desculpa meu atrevimento de escribir n-a sua fala mais que o grande amor que cobreille dende que a pisei, non tendo méretos, repito, pra impôr a miña opinión, termino o parrafeo limitándome a decir que a forma que eu eiqui emprego, paréceme a millor, sin que por eso pense que a sexa, nin têr pra crelo mais razóns que parecerme a mais acorde c-o modo

de falar, e a que mais orixinalidá e beleza presta ós escritos n-o idioma gallego.

E canso eu, e o lector, de estas fatigosas asperezas de discusiós filolóxicas, cerremos o parrafeio, e pasemos da boca ó curazón, xa que a porta está feita.

II

—Ese conto non é gallego—solen decir os escasos escritores rexionás que fân prosa, algûs críticos *chuchumecos*, non têndo cousa millor de que botar mau. ¿Por qué non é gallego?—preguntarédelles vos: y-eles por toda resposta dirámbos:—Porque non, porque non é *enxebre*.

E si, cobizosos de discutir, volvérades a preguntarlles por qué non é *enxebre* o conto, diríanvos outra tal razón, y-entalados n-este circo vizoso, eles sin têr que aducir e vos perdendo o tempo, pasaríades os millores anos da vosa vida.

¿Queredes que vol-o eu diga? Pois eles pensan que o voso conto non é *gallego*, porque non falades n-él de unha *esmorga*, de unha lacoada, de unha vendima, de unha desfolla, de un romaxe, de unha espaldela, de unha malla, de unha molienda, de unha rebolada: porque non falades do que vai pras Américas e chora n-o vapor e morre n-o extranxeiro, do que ten a casa sin tellas e sin colmo e sin latas e non ten pan nin abrigo; porque non chamades a berros por Bregoan e compañía e non vos senti-

des bardos nin celtas, porque non pedides que Galicia fuxa da nai España; por eso voso conto non é *gallego*: si non se fai o conto por ese patrón vello, inservible, escalazado, cheo de mil remendos en forza de traguelo e levalo, o voso escrito demprégase da literatura rexional, e voso conto é tachado de *exótico*.

Si esa é tamen tua opinión, lector, non camiñes mais por estas follas de papel, porque cuase total-as miñas narraciós, pareceranche *exóticas*. Miña pruma rebelouse a seguir ese camiño que, en forza de trillado, pódese facer en ferrocarril, e colleu por unha pequena corre-doirá que sai da esquerda, e vai ó curazón.

Pois qué ¿non se pode escribir n-o idioma gallego nada que non sexan esas lacazadas, esas costumes, esas cuitas dos emigrantes, eses mal entendidos rexionalismos—e coste que eu son rexionalista n-o que ó progreso de Galicia refírase?—

¿Non hay cicais n-esta bendita terra pra falar de eles, unha fermosa campia, un Oceano sin límites; non hay nais, mulleres, amores, celos, desesperaciós, queixas, infamias, loucuras, dóres, agunias, curazós, n-unha palabra; non sofren os ricos como os probes, non penan como eles, non aman, non odian, non teñen lembranzas, relixión, dúbidas, esmancements, trunfos, gloria, inferno; non ten este chau bendito frores, páxaros, rios, mares, un Infinito ó redor de él e unha Nada ó redor de ese Infinito; non hay sentimentos, dóres, ansias, tristuras, saudades,

alma e inspiración que as escriba? Si; hay eso e mais: un Dios riba de todo.

¿Por qué, pois, non deixar que a y-alma fale de sí mesma n-ese rimoso, dôce idioma, feito mais pra ela, pra deixar esbarar suas impresiôs como un calado gorxeo, n-este falar, sôave, mimoso, como de neno, dôce, triste, como luz de lua, forte, ronco, como mar doente, sonoro, cheo, como voz do Infinito que se rî do mundo..... por qué, pois non deixar que a y-alma fale de amores e tristuras n-un idioma pr' amores e tristuras feito?

Eu nascin falando outro idioma; que n-os arabescos da Alhambra deprendin á querel-o sol, en Valencia as frores, en Navarra as montanas, os paisaxes de neve, en Madrid o aire libre; deprendin en Galicia á amar, á chorar, á sufrir n-a sua fala, e cando unha racha do eterno door abrasa o meu cerebro, os labeos esquécense da sua fala nativa; e dôce, tristeira, como a y-alma que a cobixa, a fala gallega esbara da y-alma ôs labeos, dos labeos ô curazón, e do curazón ô cerebro como unha luz páleda, que alumia a eterna brétema, a corozza de promo que pesa sobre min como un Infinito sin mais apoio n-o espazo que a miña y-alma.....

N-ese ledó falar da terra, deprendiume unha muller á falar co-ela, n-él deprendiume á namoralá, n-él saíu da miña y-alma a palabra mais grande, mais subrime, que pronuncia un home n-a sua vida, n-él fixen os primeiros versos, n-el chorei as primeiras, as eternas, bá-

goas de sangue, n-él escribo as miñas queixas, pra que, acumuladas, non afoguen o curazón e a vida..... ¿qué, pois, ten de estrano que pasadas as miñas venturas, vivindo apenas nascido—jos vinte anos!—sin ouxeto, non sexan legres meus contos, nin seipa pintar festas, nin describir unha felicidadá que aínda non conoscin, xa morreu?

N-a vida dos homes, a cantidá de venturas está tasada: ús, os de curazón pequeno, consúmena á modiño; outros, os de curazón grande, apuranna n-un segundo. Ese segundo é toda a vida: despois, vívese da lembranza de él. N-ese segundo, os homes de curazón podían pintar unha ventura que asombraría ô mundo; pro n-ese segundo esquecese da existencia, de todo o creado, pensa têr o Ceo n-as maus e non baixar xamais â terra.....

¿Qué legrías nin venturas vai describir, si n-a felicidadá a y-alma se dorme e, n-a disgracia, as lembranzas sofócano e nin chorar pode?

O que busque risas e trulladas n-o meu libro, que o cerre xa: apenas dous ou tres sourisas páledas aluméan os bretemizos paisaxes dos meus contos e descripciôs, que, sin embargo, non deixan de ser gallegos, porque n-o meu libro, os que aman, os que odian, os que sofren, os que sourrîn, son fillos da terra, os paisaxes, panoramas galiciás que todos conoscen, o autor, un andaluz que ô sair da terra dempois de dous anos de estancia, sentíu *morriña*, e voltou pra ela, pra facer n-ela seu deserto e solitario niño,

pra n-ela correr de un pra outro lado fuxindo de si mesmo, pra ver si a y-alma se queda algunha vez n-o camiño e das salvaxes montanas de Lugo foxe ás prácidas campías de Pontevedra, e dos ardentes abrasadores paisaxes de Ourense, precipítase ás Mariñas, á orear o cerebro abrasado por un sol de fogo e unhas lembranzas de lume co-as prácidas brisas de veira mar.....

¿Cómo non seren gallego eu, gallego meu libro, si n-o chau de Galicia teño o solar dos abôs, n-a conca do Miño, meus amores, ô mar n-as costas da Cruña, meus días mais prácidos n-as prayas de Pontevedra, miñas solitarias horas n-a montana de Lugo e os anacos todos da y-alma n-as campías de Ourense?

¿Cómo non seren gallego, si a miña y-alma eiquí espertou, eiquí vivíu y-eiquí morreu.....?

A patria dos homes é a patria do seu curazón.

Diante de min, vexo pol-o vau da ventâ do meu escritorio un alto, erguido, rixido alci-prés, destacándose sobre o ceo promizo de unha tarde de Outono. Ourense, monte abaixo, corre á bical-o Barbaña, o río dos meus amores, e posto o xigantesco e puntiagudo arbre entre a eirexa da Trinidá, miña non esquenci-da parroquia, e o vello convento de San Francisco que, riba do pobo, ergue o esmochado torreón, parece somellar algo así como un punto fixo, elevando á él as miñas olladas, meus pensamentos; hastra parece que me fala. ¿Por

qué non?: as grandes conversas non teñen palabras.

Ouvide o que me dî ese arbre, tradicional xa n-a cibdá das Burgas.

Fai sigros, moitos sigros, que o sementaron: suas tenras poliñas foron medrando, medrando, pondo un tramo mais á esa escaleira viva que hoxe toca n-as nubes cobizosa de fural-ceo.....

Os anos, os centos de anos, foron escurecendo a follatería negra que envolve seu xigante esquelete: as xiadas, os orballos, puxeron ô seu redor coröas de brilantes, a neve crenchas de canas, o sol nimbos de luz, y-él seguíu negro, sombrío como unha ameaza perene ôs de abaixo, como un dôr vivo, eterno. Moitas veces a brétema arremuiñouse ô seu redor co-a espranza de borralo, e sempre inutilmente, porque o seu perfil esborröado axigantábase, medrando, ceo arriba. Moitas veces a lua tendia riba de él sua túneca branca, e sempre en balde: sua silueta escura, mais vigorosa n-o páledo ceo, somellaba un dedo de titán sinalando arriba, sempre arriba, o inevitable camiño do pensamento.

Él víu dôres, él víu legrías; ríron ôs seus pês, ôs seus pês choraron, y-él convertiu as risas en bris que axitara tristemente sua copa, as bagöas en rego que lle diron savia pra botar unha folla mais, pro unha folla negra, escura, triste, y-en tristuras convertíu as risas e ôs dores, as venturanzas e bágoas.

E, sin embargo, o alcipreste que eu vexo,

con falar sempre da mesma historia, con expresar sempre un mesmo dôr, o da humanidá, non é monótono: sempre ten algo novo; ningún día pareceuse ô pasado, sendo sempre igöal sua tristura.....

Si n-estas escuras follas topades, ás veces, lóstregos de unha mesma fogata, labaradas de un mesmo fogo, non curpedes â miña pruma de probe e monótona: Dios diunos poucas palabras e un solo dôr, poucas frases e un solo pensamento; y-ese pensamento crávase, ás veces, n-o cerebro, vai acumulando pingotas do mesmo dôr, que c-os anos se van xiando, erguéndose, medrando, sempre tristes, sempre escuras, sin saber falar mais que do mesmo, soparándose da y-alma, como de unha focha, pra rubir ô ceo, como unha promesa, pouco á pouco, pouco á pouco, ano tras ano, sempre igöal, sempre difrente, como o alciprés que vexo pol-a miña ventâ erguerse da terra, ceo arriba, ceo arriba.....

Francisco A. de Novoa.

O LOUCO

Desde entonces, mujer, desde aquel día,
al oír relatar mi desventura,
—¡Está loco!—se dicen:—¡no sabía
que locura y amor todo es locura!....

(O autor.)

Á ***

I

As primeiras rachas do curisco inver-
nizo fan arremuiñar as abandeirola-
das follas da cima dos sanguños,
facéndoas cair como volvoretas de ouro, e bate
as vidreiras do meu escritorio, xemendo n-as
regandixas das portas.

O paisaxe, espido da follatería do vrau, vela

suas desnudeces n-a brétema do Miño, que, como unha corozza de promo, asoballa á terra, emborranchando as lexanías que grixean ô lonxe.

A lus do día, morriñenta e páleda, trema fatigosa ô apardecer, aterecida c-o frío, e o ceo triste da neboeira parece envolver a y-alma n-as vagas saudades que inspiran os outonos mariñás.....

Teño adurmido n-o meu colo aquel *mixiño* enredador e lixeiro, que tanto ten xogado co-as crenchas do teu pelo n-as tardes de vrau que pasamos xuntos, e o ronco y-entrecurtado alentar da sua gorxa ten monótono ruído de chubvas outonizas, ou garguleos de tristes agoiros; ôs meus pés, as barasas roxas da lume do bra-seiro somellan ollos sanguentos, non dormidas labaradas de pasión, afogadas en caentes cínzas.

E alá, do fondo da y-alma, brétemas de pasadas amarguras envolver a lume dos amores, enloitan os risoños días, e fan acrecentar as néboas das tristes lembranzas..... A campá da Trinidad chama ô *Rosario* con badaladas mornas, a brétema desfaise en chuva, a noite chega, o ceo enloitece sin estrelas, a última lus da y-alma foxe, e pol-o corpo síntese a friaxe das grandes angustias, das inagotables tristezas.....

Vou cumprir a promesa que fixen en adicarte

un conto triste, cheo de amarguras, como dixeches gústanche.

Teño á miña veira total-as lembranzas das venturas presentes; envólveme a brétema do outono: falemos das tristuras pasadas.

II

Tiña os crechos cabelos longos e azuados; os ollos mouros e brillantes como diamantes negros; o carís moréu, o corpo rexo, fornido, y-a presenza estrana, salvaxe, dóce e dôrida dos loucos. Sua vestimenta, rachada y-esfuracada pol-as espiñas do monte; sua mirada incerta, perdida sempre en iñoradas lexanías, sua inquietud sin sosego e aquel incesante vagar do monte á ría e da praya ós penedos, facíao somellar á un pantasma sempre posto n-o camiño, como lúgubre gardador dos melancólicos paisaxes mariñás.

Non pasaba día que non topase co-il: ás veces posto n-o cruto de Espenuca; outros días tirado n-a praya de Sada; cando metido nunha covacha dos brabádegos de Chelo, ou n-as praderías pé de San Martiño, sempre topaba c-o probe louco que, forte n-a sua manía, chegábase á min, ríndo, pra preguntarme *cal era o camiño.....*

Os primeiros tempos, cando inda non sabía sua historia, ô velo frente de min pechando o camiño co-a sua salvaxe figura, apreixaba mais forte a garganta da miña escopeta; despois que conoscin a sua desgracia, sourría como il e respondía á sua pregunta amostrándolle o ceo..... ¡y-era, afellas, o único camiño que buscaba!

El miraba pra min c-os seus fermosos ollos cheos de asombro e dúbida, voltaba a vista pro ansiado camiño e aleixábase pouco á pouco, con tristeza e desalento porque..... non podía vöar, e logo perdíase n-unha carballeira ou n-os rochedos da costa. Y-eu mirábao esperecer co-ese sentimento dôcemente triste que inspiran os grandes doores adiviñados cando o curazón presinte unha existencia olvidada.....: a gran hermandá dos desgraciados comprende mais os doores dos seus, que a hermandá da sangue.....

Unha tarde de Novembre, bretemosa e fría, asexaba eu ôs polos de mazarico, cando chegou a min o louco, co-a mirada mais brillante, o carís mais vivo, o corpo mais axitado. Chegouse á min, decía, e con non descriptibre ventura, díxome:—¡Vinna, vinna!..... Baixaba á modiño de aló enriba—e sinalaba a montana—e voaba como un anxo..... ¡Probiña!; vendo que eu non

podía rubir onde ela, baixou xunta min..... Mira—continuou co-a franca confianza dos loucos—nunca vin corpo mais mol nin mais frío: cinguíume os brazos e xioume o corpo. Despois, veu a bris da marea e fuxiu co-ela, ría abaixo, ría abaixo..... ¡Quén fose brétema pra seguila!.....

O probe tomara un caprichoso xirón de brétema, baixado da montana, pol-a sua perdida noiva; sentiuse envolto n-os fríos vapores, e viu a brisa barrer o soñado pantasma.

Despois, preso ainda da exaltación pasada, contoume sua historia, por min conosciada como por toda a comarca: era unha historia vulgar, como total-as dos grandes doores.

Fillo da Natureza, quixo á unha rapaza co-a violencia salvaxe do seu temperamento neurótico. Unha febre das que aniñan n-os xuncales, consumiu á sua nena, e unha noite de inverno, mentras a marea batía ronca os penedos da barra, morreu a probe, decíndolle que o esperaba *alá*..... ¡Por eso él preguntaba pol-o camiño!

Cando desbordou, ô terminar a historia, total-as ideas que fervían na sua ardente chola, esprícoume por qué vagara tanto pol-a comarca sin atopar o camiño—¡Claro!—decía íl—tiñas razón: está *enriba*..... *enriba*..... Pois mira:

dende que a vin, parece que se me desfai o corpo, e que a chola quer voar, e vexo ô redor fume, moito fume, como si eu fora de brétema..... Vou alá, vou alá.....

Il, dando un pulo, chimpouse do penedo abaixo e botou á correr pol-a praya tras da brétema que fuxía ría enriba, empuxada pol-o vento, como o frotante ropaxe de unha xigantesca ninfa.....

III

Unha mañã topáronno afogado os botes dos muiños, baixo Espenuca, e inda tiña o carís risoño, radiante, do que chega á coller co-as maus a volvoreta dun querido sono.

¡O louco,—decía a xente, non sey si en bur-las ou veras,—*topou o camiño!*.....

E tiñan razón: moitas veces o camiño da ventura escomenza n-a morte.

.

IV

.

.

¿Gustouche o conto? Non: xa o sey, porque é vulgar, ten os coores páledos, os perfles bo-rrrosos, e parece frotar n-a bretemiza noite:

pro non teño vagar pra facerche outro. A lámpara chisporrotea pra morrer; o *mixiño* que durmía n-o meu colo, ergueuse rápedo ô sentir n-a cucuña o roce do coitelo n-a lareira, con barnutos de vitela; e o reló da Catedral da oito badaladas que van frotando n-a noite con sonoros e lúgubres aletexos, como chamando as almas á recolleita.....

Tamén a miña s'adurme, porque n-o tempo das lembranzas, sinto doídas badaladas chamando as bágoas..... ¡tamén as bágoas teñen relixión!

3 de Septiembre do 95.

N-A COSTA

Nunca los hombres sabrán
por qué en el cerebro humano,
como en el hondo Océano
las olas vienen y van.

J. Núñez de Arce.

BAIXABA o mozote penedos abaixo, ás
esculcas da praya, c-un pequeno pa-
xe pindurado d' un brazo, e n-o ou-
tro a fisga, a vara e a rapa; levaba as pernas
espidas cuase hasta as nádegas; c-un chaleque
esfarrapado riba a mais esfarrapada camisa; sin
pucho nin cousa que á tal cheirase; e c-un ca-
rís de legría e contento que mesmo daba gozo
velo tan xoven, tan garrido, tan fermoso, fa-
cendo cabuxadas n-os rochedos que veira mar,
á baixa marea, facían fondo escuro ás suas car-

nes moréas, fortes, que rousábanse como esmartadas n-o verde e castañado das curriolas e algas.

Asubiaba pol-o baixo mirando tal ou cal pochanca de paso, como pol-a forza da costume, e, troupele troupele, ganou a punta da barra, e guindouse â praya d'un pulo.

Inda non asentara o pê n-a area, e mirara ô redor, viu com' a ûs corenta pasos unha rapariga que, chapoteando c-os pêns n-a y-auga, metida n-ela, co-a saya refucida hasta os muslos, outaba pro fondo, buscando sollas.

¡Uy, demo—dixo o rapaz—seica é a Toña.

¡Ei! Toña: chégate acá; ¿qué fas?

Voltou a Toña seu carís agraxado; viu ô seu compañeiro de rillotadas n-aldea, e amostrando seus dentes branquiños como gaivotas, votouse á rîr decíndolle:—¡Asús, Roque, eres tú? Pois tanto camiño hay d' eiquí pr' alá como de alá pra eiquí—e volveu á rîr, por que a xentil rapaza rîa sempre como as xoguetonas olas que a criaran.

Non agardou á mais o Roque pra botar á correr pol-a praya endiante hasta chegar preto d' ela, que tamen saíra da y-auga sin abaixar o refaixo, pra deloír as pernas, e non perdel-a costume.

¿Mataches moitas?—perguntoulle íl mirándolle o paxe.

—Non: inda non abaixou ben a marea; como é viva, nunca ben sorbida vese a condanida, e non se pode un meter.

¿E tú, mataches algo?

—Inda non metín a vara pol-o mesmo; pro traguía a fisga pol-os longueirós: inda non mirey. ¿Ti sabes canto lle falla pra baixa?: eu non coidey da lua.

—Non sey: penso que ás once.

—¡Inda falla hora e media!

—Pol-o visto.

Quedouse o rapáz parado un anaco, mirando pra resaca da barra, ría abaixo, e dándose unha mocada n-a frente, díxolle á nena:

—¿Vamos asar unhas nécoras, pra facer tempo?

—¿E tú trouseches carnada?

—Teño n-o paxe un pouco borba dos anguiachos e un sedal.

—Pois vamos lá.

E botando o sedal co-a borba ô mar, puxéronse á pescar nécoras; pro demo seica se propuxera arrematarlles a pacencia, porque, coller, collían; pro non eran sinon patexos, verdes, peludos, como arañas.

¡Uy, que demo—dixo Roque—seica se rín de nos eses patudos. Mira: vamos ás tocas; será millor. Pol-o menos, tentaremos as barbadadas.... si o demo non tira dos lorchos.... ou dos escarpotes.

Rubiron os penedos, e furga d' eiquí, mete d' alá, pasaron un bô anaco, hastra que, enfuruchados, cheos de xenio, tiraron co-a vara e c-os paxes, porque o demo, pol-o visto, seica de certo metérase n-eles aquela mañá.

—¡Asús, on!—dixo ela—seica *cagou o demo n-o mar* (1) esta mañá.

Mira, Toña,—dixo íl—o millor que podemos facer é sentarnos arriba, n-o curuto d'aquel penedo solo, veira mar, agardando que encha marea. Acabala en min, que eu che pasarei; pro mira como asentás, non vayas guindarte n-o cañigote.

Afellas era unha monada ver unha riba do outro, co-as faldras refucidas ela hastra a cintura, e pouco menos íl; metidos na y-auga; ríndo como tolos; rozándose as desnudas carnes, xa cheas e fornidas co-a xuventú, atravesando o cañigote que soparaba a pena dos outros rochedos: parecían dous nenos grandes, dous

(1) Refrá mariñeiro.

rapazotes nascidos n-a espuma do mar, duas rousadas cónchegas axuntadas pra encerrar a perla dos amores.

Sentáronse un xunto ô outro, ben achegadiños, e absortos sin saber en qué, distraídos sin darse conta, como si os salayos das olalles barresen o sentido con iñoradas queixas e falares, pasaron o tempo deixando vagar a vista pol-o paisaxe: ben n-as orlas brancas, nacriñas da costa; n-as brétemas irisadas da costa braba, n-o azur oscuro, profundo do alto mar; n-as píntigas cõreadas dos pobiños da ribeira; n-a gran mancha brancuzca e gris, roxa e par-da da Cruña que aló, en frente, erguíase ô lonxe envolta en tules que esmorecían sua fermosura, como un mantelo garda as desnudeces d' unha sultâ moura.

Sentiuse o ferver xordo, enritado da ola, como o ruxir d' unha montana d' esmeraldas coroadas de neve e brilantes; azuóuse o mar c-o ese azur oscuro, vivo, indiscriptible do fondo; voóu remuiñando n-os aires unha banda de mazaricos, gaivotas e pílleras que apousaba n-a praya, con berros agudos..... e a primeira ola da enchente marea viva, ergueuse diante do penedo, vinte codos arriba, como a boca d' un

trasgo, negra abaixo, de brancos dentes arriba.....

Eles, os rapaces, non diron fala: páledos, aosvallados pol-a sorpresa, miraban pra ola que chegaba, chegaba, rizando âs algueirantes crestas.

Enton, foi il quen despertou co-as enerxías de home de mar: cinguiuna á ela pol-a roda da cintura, forte, ben forte; fixo unha amarra co-as curriolas n-a sua mau, y-agardou..... Sentiron o estruendo d' un mundo esnaquizado, o remuíño que loitaba por arrincar aquelas lapas de carne humana apregadas n-o penedo pol-a forza de algo inda non por eles conoscido, e pasou, invadindo a praya.....

Chorreando pingotas d' auga que esbaraban por eles como chuva de brilantes, guindouse Roberto co-a nena esmaida âs costas â praya, e correndo coma louco, fuxindo da enchente marea, rubía ô acantilado.

O sol de Agosto, cheo, roxizo, forte, ilumia-ba o cadro: a nena deitada n-a terra, páleda, cuase espida, deixando â vista seu corpo moréo, branco âs veces, donde o sol non bicara; o rapaz loitando sin saber con qué, pro chorando bágoas mais brilantes e mais amargas que as perlas que o mar lles engarzara; e riba os dous un ceo limpo, azur, cheo de coores vivos, como os pensamentos do rapaz.....

Abriu a nena os ollos, y-ô ver ô seu compa
ñeiro â veira, lembrou o peligro y-a salva-
ción, xiraron n-o seu pensamenro, como un
lóstrego, todol-os seus momentos de ventura,
têndo a Roque â veira sempre, e chorando as
primeiras bágoas dôces da vida arrincadas pol-a
primeira convulsión de amor, botoulle os des-
nudos brazos ô pescozo, e dándolle un bico
forte, puro e sôave, díxolle sorrindo tristeira e
dichosa:

—¡Qué bô eres..... e cânto te eu quero!.....

Il cinguíuna mais forte, e mirando pro mar,
cheo de ventura, perdonoulle a sua traición, e
viuno mais grande, mais infinito que nunca,
servindo de rolo ôs seus primeiros amores.

QUE SINON.....

BRILABA a fouce n-as maus da garrida rapaza, como os cornechos d' unha lua de prata, ô ferir do morrente sol, e sega d' eiquí, apaña d' alá, iba facendo seu feixe pro gando, sin parar mentes n-o sitio, cántiga vai cántiga ven, entretída n-a sua labor como moza de proveito e facendosa. E si, pol-o traballo, ben decía ser muller da sua casa, en canto á garbo e realeza, non negaba a raza da terriña. Rexa e ben feita n-o corpo, de cabelos castaños e ollos garzos, grandes e cheos de vida, peito robusto que tremaba n-os abaneos da faena, pernas que pol-o refucido da saya amostrábanse brancas, grosas, ben pulidas e

prometedoras de mais lindezas ben gardadas, anque os pregues da roupa as dibuxaran, e de carís roxizo como un amañecer e labios acesos, como a milgrada apetitosos, ou doas de madre-selva húmedos, feita toda ela co-esa fermosa xentileza das nenas galiciás, mais linda parecía posta n-o medio do lameiro co-a herba hastr' a pantorrilla, destacando os vivos coores do traxe n-o fondo verde do brabádego que cerraba a cañada, baixo as maceiras que eiquí e aculá erguían entre o trebo seus corpos manchados de brancas costras e peludas butabambas.

Regato abaixo, pê do muiño, fumegaba seu lar, e mas abaixo ainda, o río maino e sereo que esbara como durmido n-aquel terruño de paz.

N-o instante en que vos presento a tal xoiña, cantaba o tristísimo alalala de longas dôces notas que nunca parecen morrer, como as penas que dín, e falaba a cántiga:

Miña nai: n-aquil cruceiro
deprendíchesme á rezar:
¡si ti souperas que un home
deprendeume alí á chorarl....

¡Malia quen tal fixo—falaron tras d' ela—seica era un lobo, Dolores.

Virou a rapaza e topouse con Anton, o fillo do señor Bertolo o muiñeiro, que chegara ús días atras de servir ô Rey.

Ay; eres tú—dixo Dolores, ríndo: e logo qué milagre estares n-a lameira?

—Dixéronme abaixo que viñeras pol-o aco- modo e..... quería falar contigo—respondíu, du- bidando un anaco.

A ela afogonóuselle o carís, porque xa esta- ba de volta, e facendo como que apilaba a her- ba, ben sin xeito, afellas, díxolle muy seréa:

—Falar, fala o que queiras, pro eu non deixo a fouce, que a noite logo chega e inda non te- ño o pote n-a lume: despois chega o pai do tra- ballo e rifa.

O mozo calou un anaco mentras batía as pernas c-unha variña de freixo, e a rapaza mi- rábao de través, ríndo pol-o zorro, pois, pol-o visto, xa tiña a conta feita.

—Tí tês noivo, Dolores—díxolle de pronto Anton, como quen reventa.

¡Vaya unha pregunta, on: e á tí, vaiche algo? Quería sabelo porque teño unha idea e.....

—Leria, leria: tamen o abade tenche cada idea que..... pergúntalle á Rosa.

—¿E tí que sabes cal era a miña idea?

Cadroulle de esta vez á rapaza o atarugar-

se, e medio enrabiscada, volveu â labor decíndolle:

—Nin che me interesa unha códea.

—Non te anoxes, muller; non-o decía por tanto, sinon porque xa ves tú, cada un fai.....

—Sí: o que pode, si o deixan; e tú non has de ser curto, que vês de boa terra.

—Ay, eso sí—dixo él.

—Pois poideches non vîr pr' acá e amigarte c-unha señorita de esas que ganan o diñeiro deitadas..... que nós ganámolo traballando.

—Seica enoxeite, Dolores—dixo o mozo cuasque chorando.

—Home, non; pro como dis certas cousas.....

—Non foron por mal, sinon que como âs veces un quere falar e non pode, xa ves tí.....

¿E de qué tempos non sabes falar, tí que ves de xunta o señorío e os xenerales?

—Dende que te vin e quixen falar contigo.

—E logo ¿seica non eres tú o que fala agora? ¡Asús, on! nin cousa de bruxería.

—Bruxa eres tí, que me botache un meigallo dende que cheguei.

—Home, si por eso é, quitareicho, si é certo.

—A tí si que cho eu quitaba de boa gana.

—Non teño eu meigallos n-o corpo: levo o corno de unha vacaloura.

—Tamen eu levo un corno e mas embruxáchesme.

—¿Eu? ¡Asús, on! ¿E de qué?

—De amores.

Quedouse ela parada, roxa, c-os ollos brillantes co-a legría, e xa sin disimulala cuase, volveuse á il, dicíndolle entre temerosa y-espranzada:

—Non son eu merecente da tua presona.

—Non pensabas eso cando de rapaces andabamos xuntos.

—Sí; pro enton..... eramos rapaces..... e agora..... xa ves..... cambearon os tempos: teu pai ten boa facenda, y-eu son probe e.....

Él arrimouse enton á ela, cheo de legría, e colléndoa d' unha mau, non sei que xuncras lle dixo, que ela abermellouse hastra as orellas, e baixando a cabeza pra fuxir d' ús lábeos, dixo baixiño, muy baixiño:

—Enton..... boeno.—

A noite cuase pechara, e a soma era mais escura n-o lameiro, adoselado pol-as maceiras; lonxe, os alalalas íbanse facendo craros, chegándose á aldea; as estrelañas brilaban curiosas por mirar o que pasaba baixo os follatos, donde soilo podíase oubir un asubío ledó, como de fala quediña, despois un—¿xúralo?—e logo o xemer doce das almas que se funden.....

Ó sopararse, preto do cruceiro, díronse a última aperta, fixeron un xuramento, e mentras él tíaa presa inda, fíxolle outra pregunta caladiña, â que respondíu ela roxa, acesa como unha brasa, pro sorrindo meiguiceira:

—É que o corno da vacaloura non sirve pra meigallos de amores, que sinon.....

TURULEQUE

INDA que se remexesen todol-os anales policiacos da cibdá das Burgas, non se toparían fazañas como as feitas por aquel condanido de *Turuleque*, nin n-o grorioso padrón de graxos cérebres figuraba ningún con tantos méretos pra ser socio honorario do *Casino* en que os maleantes rapaces se axuntaban n-outros tempos, e do cal (do *Casino*) non queda hoxe mais que o vello canal tapiado que vai da Burga ô Barbaña.

Tería ús dazasete anos, y-era bô mozo, alto, ben feito e garrido como fillo do regato non entangarañado pol-a fartura; maliceoso de ley, de xenio alegre, sentido, todo corazón, mais de

unha vez díu as cadelas, que axuntara facendo encargos, ô compañeiro que afameaba ou â vella que non tiña mais agarimo que a limosna.

Así, pois, si dos municipais e xente de paz era a costante pesadilla, entre o pobo y-os barrios da Trinidad e Pena-Vixía era, como quen dî, a alhaxa dos viciños que sempre topaban e protexían suas graxadas e bulras ôs guardias do Municipio, ou *villets*, como il lles chamaba, lembrándose dos tempos de mais neno que pasara n-a cibdá do Apóstol.

Inda con ser un mozo xa feito, nadie coñeceralle moza algunha â que chamara sua noiva, non porque non-o quixeran, sinon porque, con ser tan avispado e ben cumprido, nunca se lle alcurrira que as rapazas serviran pra outra cosa que non fora erguerlle as sayas pra ver si levaban as medias rotas ou a liga vella, e botarlle a mau riba da cintura pra ver a que calaba e a que berraba; pol-o demais, ôs dazasete años tiña a idea mais limpa que hoxe os rapaces ôs oito.

Amigas sí que as tiña, y-unha mais preferida, con ser mais nena, que as outras, cicais por vela mais probe e soliña que as mais, menos legre e moréa, menos forte e resolta.

Chamábanlle María, y-era filla d' unha tri-

peira que xa morrera, deixándoa con algúns cartiños, n-as maus d' un lampantín que, dempois de comel-os, tiña n-a casa chea de fame e golpes; y-él, de corazón bondoso, achou non sei que meiguize n-aqueles ollos azues cheos de bágoas que miraban pra todo o mundo como pedindo perdón pol-o non feito.

Cando ela fuxía da casa chorando de fame ou mal trato, buscaba seu compañeiro, contáballe suas coitas, y-él, *Turuleque*, dempois de xurar e perxurar que *cando fose grande* había comer as tripas ô vello roñoso, si non tiña cadelas pra mercar un pan pra María, botábase pol-os carreiros endiante á roubar froita n-o tempo d' ela, ou o que por diante topase, como non fora diñeiro ou cousa que moito tal valesse.

Pol-o demais, fora d' estas tristuras, non había rapaz mais xentilmente agrado n-o mundo.

Tíñalle tal rábea ás beatas, que non perdoaba ocasión de xogarlles algunha boa trasnada: ben n-o rosario cosíaas unhas ás outras mentras facía que rezaba; ben posto veira da pila ofrescía-lles a mau pra tomaren auga bendita, e fuxía ríndo cando ás vellas antoxábaselles que a tal auga non cheiraba ben cando a tomaban do rapaz; ben púñase diante d' elas á botar canto á boca lle viña pra escandalizalas, cando non

contaba contos de sacristía, cheos, pol-o ben contados, de coor, unhas veces verde e outras castaño escuro.

Os *villets* non lles daba sosego: cando non-otiñan collido—que era poucas veces—andábano buscando. Unhas veces montaba d' un pulo riba d' eles; outras, tiráballes co-a *tercsiana* abaixo; cando insultábaos, botaba á correr, e ô pensar o outro que o collía, botábase n-o chau ô largo que tiña, e o probe home facía de narices a cruz c-o graxo; ás veces, de noite, sentíase ó pito, xuntábanse todos eiquí, e soaba alá, chegaban alá, e volvían os asubíos eiquí, hastra que, baixo un farol que dempois rompía, vían o diaño do graxo facéndolles unha figa: tanto sabía o cariño que por tales feitos lle tiñan os *villets*, que cando vía un, inda que non fixera nada, arrodeaba por non topeñalo, como fan os cas batidos.

Pero o campo das suas fazañas eran as hortas: él sabía dos primeiros fatós, das primeiras peras de San Xuan, das primeiras uvas, dos primeiros figos, das primeiras niñadas dos paxaros, y-él era o primeiro en catar de todo, non sin gardar o millor pra María. Tanto se convenceron os donos do caso, que xa botaban a conta da primeira froita, descontando a do *Tu-*

ruleque, posto que nin con tiros de sal, cas, cepos, nin diaños, librábanse do tributo, pois non parecía sinon que cheiraba o peligro, como os corvos a polvora.

E sempre vivindo de tal xeito, ben querido da artesanía e fuxindo dos ricos e municipales, desarrapado n-o inverno e cuase espido n-o vrau, chegoulle o tempo de servir ô Rey, caíu pra Cuba, e alá foi.

Como se despediu da María, non-o conta a historia; pro sí se sabe que â lista chegou feito un mar de bágoas, e que ô marchar ô embarque, volvía a cabeza mirando a vella torre da Trinidad, pechando os puños e deixando los-treguear non sei que pensamentos n-os fermosos ollos negros.

Pasaron anos, e o que foi quinto, volveu feito un señor, inda que o traxe de tal parecía têt alas, pol-o desexo que tiña de desapregarse do corpo do dono. E asina chegado ô seu barrio, perguntou non sei que cantas cousas, nin sei tampouco qué lle responderon; pro cando chegou á pregunta, pol-a María, e soupo que a fame y-a miseria fixera da probe nena unha de tantas, debíu sentir dolor moy fondo, porque nada dixo nin nada fixo, como non fora un panteon donde á naide se soterrou, pro que

tiña n-o tableiro de mármore o nome da sua María.

Mercou veira do Barbaña canta terra hachou, e alí fixo sua casiña, e alí puxo cantò dos seus recordos de neno lembrábanlle a historia do seu non conocido amor: alí tamen habían as primeiras froitas do tempo y-as primeiras niñadas da Primaveira; pro a sua horta non tiña balados.

Aquela seriedá do *Turuleque*, como inda lle chamaban os vellos, seica impuña respeto ôs rapaces, que nunca se estreveron á levar nin un vago de nésparo, nin á coller un peixe pasado da línea das suas terras. E, sin embargo, n-aquela horta nada se recollía, nin xamais ouzaron n-ela algueireos de vendima, nin chapuces de redada, porque o *Turuleque* sementaba e labraba, pro deixaba podrecer o froito.

Unha noite, ô apardecer, sentíronse pasos n-os carreiros, ruido de follatos nos arbres e falar calado e temeroso de rapazallada.

O xa vello *Turuleque* baixou amodiño da casa, foi acachapándose hasta o síteo donde sintira o ruido, e veu dous rapaces, un neno e unha nena que, tremando c-o medo, collían ús pexegos: íl deixounos coller, e cando botaban aprisa pra fora, salíu do escondrixo e púxose diante.

Os nenos caíron chorando e pedindo perdon *pol-a sua nai*: él colleunos da mau, meteunos n-a casa sin facer caso dos seus berros, e pechounos n-unha habitación.

Pouco despois voltou: traíalles él mesmo de comer e un pano de pavías pra cada un. Despois sentouse á sua veira mirando como, xa tranquilos e riseiros, mataban a fame nunca cumprida, e cando os viu fartos, encheulles os bolsos de cartos e levounos da mau á porta, decíndolles:

—Cando queirades froita ou teñades fame, volvede eiquí vosoutros e mais os vosos compañeiros, que pra vos fixen esto.

E din os pequenos graxos, cando contaron o caso, que o *Turuleque* choraba mirando pra Torre da Trinidad, que branqueaba alumiada pol-a lua de unha seréa noite de vrau.....

A NAI

I

A estaba lista a buceta: os remos n-os estobos, o pau ben teso e dereito, a vela ben cargada e a cana lixeira y amorosa â primeira mau. Xeitosiña era a tal buceta como unha de esas pílleras reales brancas e cincentas que rebulen n-a praya, e de andares mesmo era unha pruma, unha gaivota, cando, empopada pol-o nordeste, voaba riba as escumas das olas, como unha paxariña das neves.

Él, o fillo da tía Rosa, fundaba seu orgullo en têla limpiña como unha cónchega de nacre, e mirábaa satisfeito das xenreiras que criaba ôs

compañeiros con aquela xoiña pra él tan estimada cuase que a noiva, a mais garrida mariñá da costa, cuyo nome, María, puxera ô seu bote, pra teren xuntos dos grandes querereres, despois da nai.

Cando, pol-as festas de María Pita, facíanse regatas n-a Cruña, non voltaba él pro lar sin unha presa de cadelas pra nai, e un orgullíño mais pro querer da noiva, ganados os dous pol-a sua buceta, á forza de correr pol-a bahía como pol-o aire.

N-a noite de *San Roque pequeno*, en Betanzos, víñase ría enriba hastra os Caneiros, e non había iluminación mais bonita que a do seu bote, xa de retorno, nin parexa que mais lindamente bailara a muiñeira que a que facían os dous rapaces animados pol-o bondoso sorrir da vella.

Tiñan enton á gala locil-o traxe da terra, e daba xenio vel-a rapaza c-o limpo dengue, o roxo refaixo con feston de terciopelo y-o pano de vivos côres añudado n-a nuca, deixando brilar seu carís moréo, franco, fermoso, de moza cuase madura, como unha fresca mazâ de San Xoan de esas pintigadas de rosa n-as faceiras, que mesmo encitan o apetito e falan de golo-siñas.

Él tamen deixaba a corozza de mar n-a casa e púñase o traxe mariñá: non había azur mais lindo que o do terciopelo das suas cirigolas, nin botós de prata mais labrados, nin mais pintado chaleque, nin mais branca camisa, nin panos mais luxosos de seda asomaron nunca d' outros bulsos das suas cirigolas, nin mais cortada monteira nunca vírase, nin—¿por qué non decilo?—millor mozo bailou n-os Caneiros: esto decíao a namorada rapaza axudada pol-a nai, e darémoslle creto, porque tiñan razón. O mesmo era velos a xente atracar a buceta n-a campía dos brabádegos, xa cobizaban que a múseca tocase unha muiñeira pra vela bailar ós *noivos de Sada* como diran en chamarlles.

Y-eles sentíanse orgullosos d' aquela admiración, e â naiciña caíalle a baba, como quen dî, mirando pr' aqueles que pro ano serían esposos, Dios e o mar mediante, pol-a conta.

II

Estaba, pois, a buceta lista, e metéronse n-ela os tres, como sempre. Tratábase de cruzar de Sada á Ponte do Porco, aproveitando a bris da enchente marea, hastra Lanobre, pra vel-a festa.

A bahía de Sada, azur escuro c-os bordes

brancos, somellaba unha xigantesca turquesa engarzada en prata: a bris da marea mordía, ás veces, o mar, rizándoo lixeiramente, e o sol outonizo, páledo, brilaba n-unha atmósfera pura que deixaba ver os pobos da ribeira como píntigas brancas n-o fondo inda verde dos brábdegos: parecían carrizos pousados n-o mar. Alá, pol-o noroeste, algunhas nubes promizas, redondas, *embaladas*, íbanse estendendo como broches escuros n-o raso de ceo, rempuxadas pol-o vendabal, inda alto, pro que amenaszaba baixar â enchida batendo o nordeste.

O rapaz, dichoso e legre como nunca, nin xiquera lembrouse de botar sua ollada de costume de abaixo pra enriba: ¿levando â veira seus amores, quén se lembra de mirar pro ceo?

Fora do abrigo da punta, izou a vela ceñindo o menos posible de babor, pra que durase mais o camiño, como bô namorado; amarrou a escota c-unha confianza imposibre, e c-unha mau n-a cana e outra xogando co-as de María, que a preixaba tremando de cariño, deixou a buceta cuase libre acabalar, bandeando, n-as olas que, colléndoa de costado, abancábanna como un rolo, pro docemente, como si souperan que o rolo aquil era niño de amores.

A velliña miraba pra eles como parva de

legría, e, ás veces, volvíase de espaldas como pra buscar non sei qué baixo a pequena choppa de proa..... e cando voltaba o carís, unha migalla agraxado, sourría mais dôcemente ô ver â rapaza roxa como unha cereixa, e ô seu fillo c-os ollos brilantes, cheos de lus, como si metera n-eles un anaco de ceo.....

Alá, n-o medio da bahía, pasada xa á barra do Mandeo, colleunos a pleamar. A bris foi caindo maina, e as balas do noroeste, postas riba d' eles, parescían ameazalos de un despromme, como si fartos de correr pol-o ceo de enriba, quixeran frotar n-o d' eles, envidiosos cicais de que fose mais fermoso, mais grande, e, fora Dios, mais divino.....

III

O bandazo foi terrible; a ola *seca* bateu n-o bote como unha avalancha, e púsolle a quilla ô sol.

Eles, embebidos n-a sua pequena groria, esquencéronse do mar, e mentras a vella remexía por centésima vez n-o calabrote do rizon e os rapaces xuntaban os lábeos, chegou a racha levando diante a ola inmensa da *barrida*, segou o pau á rente, virou a buceta, e logo non

se viron mais que tres corpos loitando co-aquela rabiosa oleada que os enroscaba e revolvia entre as suas xigantescas volutas de esmeralda e neve.

A *seca* pasou, y-estonces víronse ús a outros, soparados por moitas brazas,—¡unha eternidá de angustias!—e n-o peito do rapaz escomenzou a terrible loita dos dous amores: podría, cicais, salvar un; pro, alá, n-a y-alma si unha forza rempuxáballe á nai, outra non menos grande, chamábao pra noiva.

A probe vella, sin forzas, afondaba xa, e líase n-a sua mirada un dôr terrible, infinito, porque vía á loita do fillo; pro non foi mais que un minuto, porque éste comenzou á facer por ela á grandes brazadas despois de botar a María unha de esas miradas subrimes que Dios cobiza pro ceo. Ela, a rapaza, sourriulle porque tamen tivera nai e comprendía, e o mozo, forte xa, chegábase a sua nai, que ô velo cuase diante, feito o sacrificio, sentíu agrandárselle o corazón, axigantarse o pensamento batido pol-aas de outro sacrificio mais grande, mais xeneroso, mais subrime, e berroulle pechando os ollos e abrindo a y-alma:

—¡A ela, meu fillo, á ela!—

Despois, cerrando os brazos, deixouse afon-

dar, mentras as olas, riba dela, parecieron parar seus ruxidos, o vento calou, mudo do pasmo, e a Natureza toda creérase suspendida un anaco....: o mundo non pode comprender as grandes subrimidades, porque non tivo nai.....

Cando o sol rasgou as apreixadas nubes, os noivos, de xinollos n-a praya, rezaban chorando, e os anacos da xentil buceta entalados n-un penedo, parescían restos d' unha caixa de morto, porque alí no seu fondo, desarrollárase e morrera un gran poema: o curazón d' unha nai.

A GARDA DA MORTE

¡Cuántas veces el cráneo
de lúgubre ataud al alma sirve!

I

• **A** casa onde vivía, e onde eu a vin por primeira vez, erguíase n-unha sôave costa veira da ría, arrodeada de aveleiras e freixos, sanguíños e vidueiros, castaños e nogueiras; cercada de balados cheos de cabrinfollos e madreselvas que engrilaban suas follas amorosas, abrazando os zarcillos páledos dos ús ás marfileñas frores das outras, amante unión que batía os asaltos da porfiosa hedra, enxeirada en erguel-a cabeza riba o balado pra

curiosear n-o que pasaba mais alá do xardín: a ría sempre branca, os agros sempre verdes, e o ceo sempre azur.

Era moréa: a côr da sua pel tiña ese tinte páledo, sôave, que tende un constante sufrir, e seus ollos, de un matíz estrano, de irisaciós douradas, somellaban dous globos de ouro, animados co-a terrible animación do que busca sempre co-as olladas un novo dôr, que o agar-da sempre; ollada que fulgura c-o azor de unha ameaza sempre pendurada riba da y-alma: como a felicidadá.

Tiña o pelo negro, mate, liso, cicais algo curto, pro aconchegado con ondulaciós de sombríos agoiros. Vagaba sempre vestida de negro pol-os redores da casiña en que vivía sola, tan sola como un curazón morto, levando co-ela duas chiviñas, negras tamen, de ollos páledos e medroñentos, e un fermoso can de Terranova, de pel pulida, negrismo, brillante, de un brilo intenso.

Facían, afellas, ben estrano contraste aquela rapaza que non mostraba dazaoito anos, e aqueles seus compañeiros, vagando pol-as campías: somellaban unha ola de lembranzas cruzando unha imaxinación rica.

Coñoscíana n-o lugar pol-o nome da *garda*

da morte, facendo alusión ô agoreiro gando que sempre levaba co-ela. Todol-a respetaban; queríana todos; pr' ô decir o seu nome, os sinxelos labregos parecían facelo con tristura, con amante compasión, arrodando moitas veces por non atopala n-o camiño, temendo un mal fado. Decían eles que seus pasos eran de morte, seu rastro de fatalidá, suas olladas de crimen, sua sourrisa..... a lúgubre *pastora* non sourrira nunca; como non sourrí unha focha nin co-a idea do suicidio.

Ouvide por qué non sourría:

II

A *garda da morte* non era do lugar, nin xiquera do partido: chegara alí iñorando de onde, como as olas da ría, calada como elas, como elas melancóneca, pro non n-a compañía de outras, que a rolasen e bicasen; non: chegara sola, sin mais compañía que o seu can. Metérase n-aquela sua casiña, hastra enton abandonada, e pouco tempo despois, foi vel-ô crego, dándolle algûs cartos que lle prezou dira ôs probes. Ôs tres días, o vello crego afogou entalado n-o esteiro ô pasala ría acabalando pol-o vado, que, marea baixa, non tiña medio codo de fondo.

Outra vez, un probe lulu que perdera seu bote, pediulle amparo, e a xeitosa minueta que ela lle díu, foi á pique con tres homes.

Unha vella á quen amparaba de cote, morreu repentinamente, e cantos co-ela tiveron trato, foron apreixados pol-o infortunio.

Tiñan razón os labregos: seus pasos eran pasos de morte; seu rastro de fatalidá; o ambiente que a cercaba, o da desgracia.

A historia da sua vida, que conoscín mais tarde, non podía ser mais triste. Seu nacimiento custáralle a vida â nai, alcendendo n-a y-alma do seu pai, que adouraba n-a esposa, un odio terrible, monstruoso, pra inconsciente parricida, odio que o levou ô suicidio pol-o camiño da concencia.

Ôs dazaseis anos, amou e foi amada co-a pasión do que nunca conosceu amores. Os poucos meses que gozou sua ventura, foi unha embriaguez, un vertigo de dicha, un segundo de gloria, unha de esas etapas que teñen todol-os seres e que se borran sin deixar mais rastro do seu paso que moita soma....: como o paso do sol pol-o ceo.

Seu amado morrera en lexanas terras, onde fora á buscar a presa de metal que â dicha, todo esprito, lle cumpre pra materializarse, e nin

lle foi dado gozar do primeiro bico de amores, única felicidade que existe no mundo.

Retirouse pra aquela sua casiña, fuxindo hasta da luz por non matala, e o correr do tempo non deixou nin unha marca n-o seu carís. Parecía que a xuventú, niño dos grandes dôres, habíase, como eles, petrificado n-as suas faces.

III

Unha mañá, o fermoso can de Terranova cruzou oubeando o lugar: o terror colleu ôs superticiosos labregos, e únicamente o novo crego, piadoso rapaz cuya sotana tiña a côr da historia que encobría, dirixíuse â casa da ago-reira rapaza, topándoa morta n-o leito.

Parecía, según contou, durmida: tan páleda e tan seréa estaba: n-os seus lábeos xogueteaba unha sourrisa de inmensa venturanza.

Todol-os viciños negáronse á conducir seu corpo ô cementerio. O xoven crego víuse percisado á leval-a caixa riba de un cabalo que loitaba con desesperación por non facel-o improvisado oficio.

Aquela tarde, foi a segunda e última vez que viu â *garda da morte*.

Cando contemprei a estrana comitiva, non poiden por menos de sorrir ô xoven crego, meu compañeiro de caza e pesca, en cuyas horas propicias ás grandes confidencias, contárame a historia da súa profesión ô sacerdocio: a historia de un amor, como sempre.

—¡Fermoso cadro—díxenlle eu.—As Lembranzas levando á enterrar â Fatalidá!

—Ven axudarme—respondíume—non folgará que veña axudarme a Loucura.....

Tal foi o cortexo que levou a *garda da morte* â última morada.

A POSTA DOS CORVOS

VIÑAMOS o *Roxo* e mais eu de botar as liñas n-a posta da pena dos Corvos, y afellas nunca tal outra pesquería fixera como aquela mañá do mes de Agosto: picara á rabear o peixe, ô romper da enchente marea, e seica non quedou en todo Riazor bicuda, merlón, ou vello, que non mordese n-os anzuelos das nosas liñas. Acabóusenos a senrada e hastra camarós e minchas comeron os condenados.

Víñamos, decía, baixando carón â praya, cando atopamos c-o pai do Roxo, o vello Xulo que, ô redor do seu bote co-a quilla ô sol, metía n-os ensambles dos podres tablós anacos de

cerro á forza de mazaduras c-o trenchón, mentras entoaba o consabido alalalá con voz de baixo e fumegaba n-a cachimba de cerdeira.

¡Ei, Xulo!—díxenlle eu—veña pr' acá, on, e mire pro capacha, que nunca verá cousa como ela.

Espetou o trenchón n-unha costura, e indo c-o mazo n-a mau, veuse á nos, pasiño á paso, bambeándose como os parrulos.

Xuro por todol-os xurares que nunca vin cara mais asombrada que a que puxo o bô do vello, nin nunca satisfacción mais grande levei que a que me díu o pasmo do Xulo.

¡Asús!—dixo.—Si non mataron doce libras que o demo me leve. ¿E dónde tal fixeron?

—Pois, n-a posta dos Corvos.

Mirou o vello pra o seu fillo, vendo a sinal afirmativa d' il, enrugou o negro carís, dicindo:

—Dende a morte do probe *Lorcho*, nunca tal outra vin.

¿E quén era o *Lorcho*, tío Xulo—pregunteille eu, cheo de curiosidá.—

—E logo non-o conosceu?

—A fe non.—

—Pois foi un probe rapaz que escomenzou a vida por donde nos os pescadores, acabámola—

—¿E cómo escomenzou a vida—..... ou como a terminan vostedes?

—Morrendo de fame—contestou muy seréo o Xulo.

Acostumado ás brusquedades da xente da mar, nada lle respondín, pro, como xa tiña curiosidá por sabel-a historia do *Lorcho*, saquei do bulso un paquete de *zafanillo*, dinlle un anaco ô vello, metín outro n-a miña cachimba, que inda como recordo de aqueles tempos teño gardada, e sentándome como Dios me deu, e non muy cómodo, n-unha das anguías do virado bote, pedinlle que me contara a historia do probe Lorcho. Dempois de algunhos rogares, contoume así:

«Díramos en chamarlle o *Lorcho* xa dende pequerrecho, pol-o enganado e desmedrado que era; e como tiña, á mais, a chola grande, e pasábase o dia e a noite metido n-a chouza, como o lorcho n-o toco, nunca á nadie lle cadrou millor o alcume.

Os pais do infelís rapaz, riba ser vellos, eran tan probes, tan probes, que non tiñan de seu nin unha chalana pra tiral-as cordas, y-o mesmo era chegar o inverno, adoecían co-a fame, c-o frío, co-as miserias.

Medrou o rapaz hastra chegar â vara xusta,

e n-ela aprantillou sin botar mais corpo nin mais rumbos hastra a morte do pai, que foi ô cementerio metido n-unha caixa de tablas vellas que entre os seus compañeiros tivemos que facer, e, ¡claro!, a vella e o *Lorcho* quedaron por portas, sin têr siquera un varal pr' as barbadás, nin unha rapa pr' os percebebes.

Pro condanido do rapaz que, mentras lle viu o pai non soupo empatar un anzuelo nin amañar un palangre, botouse pol-as ruas da Cruña endiante, e, pidicha eiquí, porfía alá, xuntou en dous días pra facer un bô par de liñas. Unha hora antes de encher a marea, xa estaba él n-a *pena dos corvos*, donde nadie se atrevera á pescar porque non paran os promos, preparando seu engado e fungando como un can n-un hoso por todol-os rincós que á senrada cheirasen.

Ben fose milagre de Dios, que inda mira algo pol-os vellos, ou non seren gastada a posta, elo era que non había día que non trouxese mortas algunhas libras do millor peixe de vara.

Y así foron tirando algún tempo; de vrau, non deixando pasar marea, e de inverno, axudando n-as buquetas do muelle, comendo pouco, tirando moito do remo, e *pasando* (1) os

(1) Ahunando.

mais dos días; pro chegou un inverno en que hastra a bahía dixo que non quería homes ás costas: faltou o traballo, abondou a fame, e nos, tan famentos como eles, non tiñamos con que axudal-os; e morreu a vella.

Destonces xa non foi o *Lorcho* aquel rapaz espelido que conoscía canto toco tiña a mar, e, ô chegar o vrau, y-escomenzar o tempo da vara, pasaba semâs enteiras sin matar nin xiquera un xurelo, nin querer tomar canto lle ofreciamos: eu penso que mais que a fame enganimo o non dar fala, e así morreu o probe sin ver o pan, facía..... non sei canto tempo.....»

O vello Xulo díxome, ô rematar a historia, pra desculpar unhas bágoas que esbaraban pol-o seu carís, que o meu zafanillo era forte demais, e que o fume facíalle chorar.....

Por eso—dixo dempois, mirando pro meu capacho—por eso decíalle eu que dende a morte do *Lorcho*, nunca vin matar tanto peixe n-o Corvo..... verdá é que nunca mais alí pescamos porque..... pode haber por ahí outra desgracia, e respetamos a posta—e volveu a enrugar o carís mirando pr' os peixes.

Valeirei o capacho n-a area, botei riba d' eles unha presa de cartos, e díxenlle:

—Fágame o favor de vendelos e os cartos

que xunte, arreparátaos entre os compañeiros probes.

E botando unha ollada pra costa encintada de espuma branca, chea de sol vivo e de legres luces, voltei pra casa, pensando n-a posta dos *Corvos*, n-aquela arca infinita, respetada pol-os probes pra socorrer os famentos.....

UNHA AGUNÍA

.....
.....
¡Pobre anciana! No ha mucho que á tu lado
—rosa marchita junto al tallo nuevo—
cifraba su ventura en tu ventura,
cifraba en nuestro amor todo su anhelo!

.....
.....
¡No ha muerto no!: su alma está en la Gloria
pero en la Tierra nos dejó su cuerpo.....
No ha muerto, no: las santas nunca mueren.....
¡Recemos bajo, porque está durmiendo!....

(O autor.)

I

O ceo páledo de aquela mañá outoniza,
amañesceu seréo, limpo, apeas es-
barrado ô fondo por lixeiras brétemas
que o sol deloiron das cumes da montana. As
primeiras labaradas roxas da alborada tinguiron

de lus rousada os visillos da ventâ, e alá, do fondo da casa, n-a galería, os canarios e os xilgaros gorxeaban loucos e legres, alleos ô mortal silencio da morte.

Fora, n-as xa transitadas ruas, sentiase o barulleiro ruído dos pobos que despertan, ventâs que se despechan, chirriar de chaves n-as portas, patexo de zocas, berros de vendedoras, conversas de criadas, tal ou cal risa de graxos sin chavola, e ás veces, n-un curto silencio, o monótono ruído da fonte que, c-o seu arxentino siseo, parecía cobizosa de facer calar ô barullante amañescer.

Pouco tempo despois, as campaniñas da Trinidad chamaron ôs feligreses con badaladas mornas, tristeiras.

Escomenzaron á chegar fatos de rapazallada, beatas, vellas, e cuase o barrio enteiro baixaba dempois as escaleiras do adro calado e triste: cruzou o Viático a praza, deserta e muda, e meteuse n-a casa.

Fora, de xinollos n-a porta, toda a compañía rezaba sin sosego, mentras a escaleira, iluminada pol-os faroliños e fachós, resprandecía de lus, pro d' unha lus marela, páleda, roxiza e severa como a lúgubre cerimonia.

E alá do alto da casa, chegaban pol-o vau da

escaleira soloucos afogados dos cachicás da labranza, oubeos d' un canciño negro como as amouras, restralidos da leña n-o lar, e un groso rayo de sol, como un río de ouro, que se perdía tramos abaixo, n-os descansos, en cincentas craridades, esnaquizadas pol-os marelos resprandores dos cirios.

Calou a campaiña, abriuse a porta, e o Señor penetrou n-o coarto onde morría un cristiano.

II

A lus do día e o fresco da mañá penetraban alí n-oleadas revoltas, estrelándose n-as brancas paredes, xogando e destelando n-as vidrerías, fozando e curioseando n-os currunchos, alleos á todo e á todo estranos, como o sol e a montana que os mandaba.

Os cadros das paredes, antigos e decôridos, representando froitas e viandas, parecían cubertos d' unha *patina* triste en presenza de aquil outro cadro pra eles estrano que latexaba á sua vista.

N-o aparador, novo, cheo de louza e cristal, de botes e pomos, misturábanse as lixeiras copas de licor e *champagne* c-ôs botellís e tarros da botica, as caixas de dulces e conservas co-as

caixiñas de untos e píldoras; n-un curruncho, riba unha mesa escritorio vella, relocía a louza de un filtro, e misturábanse os libros, os dibuxos, as novelas co-as recetas e mais papês; mais alá, o veladorciño que fora de xogo, hórfo do taboleiro de axedréz, aparescía cuberto de retás e lenzos quitados de calquera parte, como un foraestorbos; o riló de cuco, calado, morto, co-a mostra dourada, parescía mirar asombrado polos negros ollos das chaves; e pra mais confirmar aquil aspecto de loito e desolación, de alcoba improvisada pol-a morte premorosa, riba da cómoda de nogueira, entre os *vis-a-vis* e *bi-belots*, alzaba seus negros brazos unha cruz c-o Cristo de níquel que pratexaba entre ramallos de mirto bendito, con lóstregos de prata â lus niorriñenta de duas velas de cera.

N-o medio, arrimado â ventâ, o leito.

As roupas esfarralladas, a colcha, de percal froreado, cuase caida, e recostada n-as almohadas, a moribunda.

Recrinada a cabeza pr' atrás, deixa ô descuberto a gorxa, enchida pol-o gorgoteo d' agunía, de isa agunía terrible dos lesionados do curazón. Aqueles lábeos da velliña, sempre sourrîntes, sempre bondosos, páledos xa, resecos, frunciáanse n-un incesante rezo que âs ve-

ces crispaba con rebeldes impotencias a convulsión do peito sofocado. Aqueles ollos dôces, seréos, risoños, algueirantes, que mintían a vellez do corpo pregoando a xuventú inoscente da y-alma, víanse azuados, mortos, sin lus, como estrelas barridas pol-a tormenta. Aqueles cabelos sempre ben peiteados, cincentos, volvéranse brancos como a neve, e, revoltos, rizados, còbreaban pol-o desnudo pescozo como fíos d' unha desnuda cascada iluminada pol-a lua, e seu còr borroso, esfumado, tiña certas vagas irisaciós de craridad indefinibre, como si a y-alma, fuxindo xa do corpo, rubindo..... rubindo, escomenzara xa á recibir a lus do ceo.....

Ás veces, unha convulsión suprema oprimía aquil corpo endebre, e a eterna piedá de aquil curazón de santa. desfacía total-as amarguras, total-as suas queixas, n-un—¡Dios mío!—que saía dos apreixados dentes con asubíos de rezo, sempre de oración, sempre de amor á Dios, sempre de resinación cristiã.....

Pê do leito, de xinollos, co-as maus cruzadas, por Dios e, os ollos supricantes por ela, estaban os fillos: unha rapaza e un home.

Ela, despeitada, sin corsé, c-os negros azuados cabelos caindo en rizados riba ús ollos dourados, limpos, fermosos, como o sol, brilantes

pol-a febre, abrasados pol-o non chorar, e as suas faceiras, roxas, sãaves e cobertas da terciopelada pelusa dos pexegos, acesas como barasas, c-o primeiro botón da chamma solto, deixando ô descuberto unha garganta como raso-neve, miraba pra ela, pra naiciña, pra compañeira da sua vida, c-o isa angustia calada, espantosa, que funde a y-alma, a existencia, todo, n-un ollar desesperado, que si chegara á Dios e Dios tivera bágoas, faríao chorar.

El, o home indefrente, pro de fondos cariños, tamen rezaba. Páledo, c-os verdes ollos, enton negros, abertos, fixos, dilatados por ise pasmo indefinido que se sinte n-a y-alma ô redor da morte, cando nos leva algunha ilusión, crispaba os lábeos baixo os negros bigotes con resabios ainda de pasadas rebeldías que fuxiran n-o supremo instante en que a nai, seu grande amor, chamara ás portas d' un curazon morto cicais pro que demandaba.

Rezaban os dous, e non s' oubía o mais ledosiseo.

Mais alá, pê da mesa, víase, tamen de xinellos, outra meniña, a neta da moribunda, que tamen xuntaba as maus como pra rezar, pro non rezaba. Seus grandes ollos oscuros, sin lus, non tiñan bágoas, porque aquil corpo xen-

til e gracioso encerraba unha y-alma seca, xiada pra todo o grande, pra todo o humano.

N-o dintel da porta, de pé, c-os brazos cruzados, destacábase, ferido pol-a craridá que arroxaba a vidreira, un raparigo, cuase neno, que c-os ollos fixos n-o grupo, sentía tamen n-o curazon cada unha de aquelas convulsiós da velliña, que como á ela faltáballe o alento, que como os fillos da moribunda non choraba. Solo n-o fondo dos seus negros ollos víase a mortal pesadumbre da y-alma: morrialle a nai da sua amada, a naiciña que da Dios, a que velara seus amores tendendo riba d' eles aquela dôce serenidad da santa vella, aquela tébeda pracidez que tenden as maus benditas pousadas n-as cousas do mundo.

Cada vez que miraba pra sua noiva e vía aquel ollar fixo, morto, sempre encravado n-a moribunda, sempre sin bágoas, sentía apreixar-selle o peito e tiña medo do propio pensamento, temeroso de facer á Dios unha pregunta.....

N-o medio de aquel xiado silencio parescía que o sol metía pol-a ventâ ráfagas de pasadas venturanzas, lóstregos da risoña vida pasada. Calquera rayola tiña irisaciós de aqueles días pasados veira do río, os tres en compañía, tan nenos os rapaces como a vella, tan ditosos

eles como ela, cheos d' isa meiga felicidadá que borra as edades e as difrenzas, como si todol-os curazós foran hirmás.....

Os ramallos de buxo, sempre verdes, sempre brillantes, collidos días antes pol-o fillo, falaban de non sei que noites de luar grabadas n-a y-alma dos rapaces con lumeiradas de fondas lembranzas. Os brazos da cruz dos que pinduraba o Cristo de níquel, parecían tenderse n-o espazo como un eterno signo †, o perpetuo símbolo das doenzas da humanidá, e hasta o mais pequeno ouxeto d' aquela habitación falaba co-ise linguaxe que sin palabras atrona, como a voz da conciencia.

Y-eles, os tres, os mais feridos, os que mais sintían o dôr da perda, tiñan medo de mirarse ûs pra outros, porque a sua vida, ligada por longos anos de un ouxeto comun, non podía ver n-os seus ollos mais que lembranzas, sempre lembranzas, fárragos da vida pasada escrita n-o atalaxe, n-os ollos, n-o pensamento, n-a y-alma.....

E a probe velliña, morrendo por instantes, sentindo as mortales ansias, os tremendos sacudimentos da y-alma cando quêr fuxir do corpo, tremaba como unha folla outoniza, abrindo os cuase vidrados ollos pra intercalar n-o rezo o eterno ¡Dios mío!

III

O tintileo da campaiña foise perdendo ô lonxe, meténdose n-a eirexa, e pouco á pouco restabreceuse n-as ruas a vida normal, mentras o sol, co-aldraxante luxeza de coores, rubía, ceo arriba, hastra botar sobre do pobo unha ola de lus roxa, viva, como de vrau.

Era o medio día xa, e inda continuaba a tremenda agunía da probe vella.

Beira do leito, un crego alto, páledo, anguloso, de carís severo e duro, lía n-un libro con voz monótona oraciós que repetía primeiro a moribunda e despois os mais.

Ás veces a nai calaba: abombábaselle a gorxa, rouquecían os sonidos, gorgoteaba o alento, e o rezo convertíase n-un asubío agudo, por momentos mais debre, mais morno; pechaba os ollos, sacudíase a vida e..... continuaba a oración con isa forza de vóntade pra todos incomprendible n-aquil corpiño insignificante..... ¡catorce horas d' agunía non rendiran a sua y-alma!

Diron as duas da tarde: o eco do riló da Cratedal chegou rouco e pausado coma sempre; o crego mirou pra sua casa que fumegaba

impaciente; os mais pediron á Dios que parase o tempo; o côr marelo da moribunda azuouse; seus ollos tremaron; axitou as maus pra levallas á gorxa, abarrotada de soloucos, e chamou pol-a filla.....

Foi un adiós sin palabras, como todol-os supremos adioses, envolveu á todos n-unha ollada, abriu a boca pra falar, e xa non poido pechala, porque a subrime frase, tan grande, tan infinita, non poido terminarse, e c-o eterno— ¡Dios.....—n-os lábeos, co-a mirada n-o ceo, deixou o corpo á vòntade dos homes.....

Morreu como vivíu, sin unha queixa, sin un temor n-a y-alma, sin unha soma n-a conciencia.

Non s'oubíu un solouco, non caíu ainda unha bagoa: solo a voz fría, indifrente do crego, detivo a mau do fillo que quixo pechal-os ollos da nai, e sacudindo un dos ramaños de mirto riba da morta, fixo a sinal da cruz, púxose de xinollos, y-escomenzou o rosario.

IV

As campás da parroquia tocaban ainda, e xa pol-as escaleiras sentíase ruído de pasos caladi-

ños, rumor triste de apagadas conversas, tal ou cal lamento e moitos *Diol-acolla*.

N-habitación sentíase ese terrible vacío sin nome que o invade todo á chegada da morte, e o chisporroteo dos cirios somellaba unha sentida queixa.

Entraron n-o coarto homes e mulleres, rapaces e vellos, e postos ô redor do leito, de xinollos, iban deixando todos unha Ave-María, un rezo calquera, a limosna que mais cedo ou mais tarde percisan todol-os homes.

Solo permanecía pê do leito, sempre fixa, sempre inmóvil, sempre sin bágoas, a filla da morta..... Unha mau colleuna, quixo resistir, volveuse, e viu os ollos supricantes do noivo, que miraban pros d' ela, acesos, abrasados pol-o insomnio, pol-o non chorar, pol-angustia.....

Seguíuno c-oa inconscencia dos loucos, e cando se viu lonxe da nai, cando sentiu certamente a soedá d' ise úneco amor das mulleres, díu un berro, e botou as maus á negra crencha de pelo, mormuriando:

—¡Sola, sola pra sempre!—

N-o fondo d' aquíl *sola* viu o noivo pasados temores, odios inda vivos, e colléndolle a mau n-a que levaba a xortixa de prometida, deixou cair n-aquel curazón unha frase.

¿Y-eu—dixo—non son teu esposo ante Dios?

Dous brazos cinguiron o pescozo do prometido, y-aquelas bágoas tantos días compresas, cairon por fin como unha chuva de lume celeste atemperando aquil curazón magoado que xa non sentía n-a y-alma a espantosa soedá da xuventú sin espranzas.

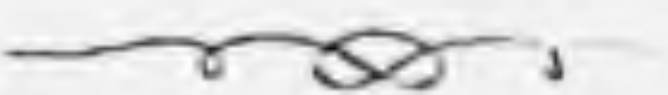
E mentras, íl, cuase neno, puña n-unha muller toda a sua vida ofrescendo a proteución pedida, sentiuse alá, entre o rumor dos rezos, golpes n-a caixa, ruidos secos, agudos, metálicos, como xordas carcaxadas, e n-o aire parecía tremar mais rouco, mais dôrido aquil eterno—
¡Dios mío!—da velliña, como si fora do mundo sentira por primeira vez a verdadeira agunía, a y-agunía da y-alma, que solo dende o ceo pode ver o rastro de infamias, de traiciós, de bágoas, de loito, que deixa unha vida ô seu paso pol-a terra, que solo dende alá pode lêr n-as almas, ese libro de follas brancas e broches negros que sômente encerra unha frase ô cabo da vida.....

14 de Octubre de 1895.

A HORTA EMBRUXADA

.....
.....
Y arrastramos los dos de aquella tarde
El estigma de un lúgubre secreto:
El de una infame yo: tú el de un cobarde!

(O autor.)

I

ESCONDÍASE a casiña pintada de color rosa pê do río, n-o pregue de dous ribazos, como un rousado amor entre os peitos d' unha virxe. Chegaban os froitales hasta bicar as polas n-as augas; as emparradas cepas, riba os paseos arringolados de buxos, dempois de engrilar os largueiros agatuñaban pol-os autoniños; as maceiras, c-os seus brazos cheos de lepra branca, as cerdeiras, como cô-

bras escuras, lisas, e hasta os bimbios, os castaños, as nogueiras, os lourês, os sabugueiros, os sanguños, a vexetación toda, henchía como louca a horta de verdura, rubindo e tendendo as non podadas polas ceo arriba, envidiosos de duas cacias que, mais altas, mais erguidas, somellaban os dous brazos de aquela louca natureza que pretendía collel-o ceo.....

Baixo o xigantesco alpendre de follatería, a terra, libre tamen, parecía unha carballeira de malas herbas. Os brancos penachos das ortigas, os botós das margaridas, as borrosas manchas do pelolobo, como xigantes telarañas postas ô sol, e aquela sarpicadura de canabouco e millo brabo, ladrós e fillos novos, cañizos e venturais, somellaba algo así como restos de unha grandeza morta, somellanza que viñan confirmar anacos do que fora xardín, baixo as cacias, donde os arriates de buxo fino cenguían macizos de rosas thé, bolas de neve, dalias, ranúnculos, roceas, tulipás y-herba de prata; pro todo revoltosa, brabo, rebelde, sin respetos de calidá, cuase afogados pol-a chuva de *estrelañas de prata* que nevaban riba deles os exuberantes *cinamomos*.

N-os paseos medraban as gramas; n-os estrombados postes do parral os cogordos; n-os

bancos de pedra, acochadiños en rosa-musgo, os coucelos; e n-o fermoso tanque víanse ferver rás, entre as espadanas lirios e curriolas.....: aquilo somellaba unha grandeza morta....., morta pol-o tempo, asesinada pol-o abandono.....

Mais alá, entre os dous corpos da casa pintada de rosa, víase o patio enlousado, con festós de herba n-as xuntas, valeiro de todo menos estrume, co-as esquías cheas de feixes de pontós xa podres, o cortello estrombrado, a chouza do can deserta, a chave da porta roxa de ferruxe, as escaleiras cuase niveladas pol-a lama de moitas chuvas, o pasamaus roto, hastillado, os aleiros sin tellas, as cabezas das vigas podres, as ventás sin vidros, abertas, xemidoras, os testos ceibados, sin frores,..... todo vello, morto, triste, deserto, pingando humedá, como bágoas limpas d' un vello que aguniza solo, terriblemente solo, e chama por Dios.....

E, sin embargo, as lousas do patio gardaban perfecto nivel, os pontós rigurosa escuadra, a chouza do can deixa ver anacos de afrombas, as escaleiras, entre a lama e o musgo, festós e ribetes ben labrados, o pasamaus molduras e adornos ben tallados, as ventás pinturas delicadas, anacos de cristales limpos como aire xiado.....; pro todos aqueles restos de unha

grandeza asesinada, parecían avergoñados de amostrarse, e loitaban por ocultarse entre as devoradoras parásitas, como si a mau que borrara tanto esplendor co puñal do tempo e do abandono, fora a mau da xusticia.....

Drento, n-as casiñas, todo estaba morto tamén: víase o tránsito co-a parede mordida a y-altura da roda d'un home, como do roce das ferramentas de labranza; n-a cucuña inda o fume parecía ennegrecer as vigas, cheas de garfios e puntas, e a lareira somellaba a lousa d'unha focha, coberta de loito; n-as habitacións, pintadas unhas, empapeladas outras, as telarañas inmensas, cheas de polvo, como sedería vella, borraban os esquinales, e, ás veces, o patexar d'un repunante bicho, negro, peludo, finchado, facía-as tremar como axitadas somas; e n-o salón mais grande, distinguíase aínda a sinal dos cadros antes pendurados; veira d'íl un cöartiño pintado de azul páledo, co-a ventá sobre a horta, conservaba aínda un cheiro como de perfume, e n-un dos rincunchos, entre un montón de pintura esconchada, víase un pomo de cristal, roto, e ús anacos de xaula, de *bibelots* e de espellos.....: pro todo tiña ese cheiro triste, lúgubre, como de humedá, das casas valeiras moitos anos: cheiraba á morte, porque as casas

abandoadas cheiran á sepulcros.....: de vida ou de lembranzas, qué importa? fochas son ô cabo.

Si fora tiña aquel aspecto de grandeza asesinada pol-a xusticia, dentro tiña o aspecto d' un nicho, do panteón d' unha raza ou d' un sacreto. N-os grandes crimes, n-os grandes sacretos, en todol-os titánicos doores, sempre é o mesmo: fora, n-o rostro, a cruz; dentro, n-a y-alma, o sepulcro.....

E aquela casa tiña pintada n-a porta a cruz das marditas, das *embruxadas*.

II

Cando eu entrei por primeira vez n-aquela horta, perseguindo un martín-peixeiro que ferira n-o río, sentín n-o peito o respeto que se ten ás rüinas; dempois de reconocer, cheo de asombro, hasta o tellado, sentín o medo das soedades cheas de lembranzas descoñocidas que falan de algo muy triste; cando soupen a hestorea da *horta embruxada*, sentín pena, pena pol-a inoscente que pagara pol-o culpabre, que sempre é perciso o sacrificio d' unha y-alma boa pra a salvación d' unha rüin.

Vouvos contal-a historia: o que non queira oubir tristuras, que peche o libro; o que teña

curazón e Dios, que a relembre, porque é verdadeira n-o fondo.

III

Chamábase Rosa, e tiña o pelo negro como a sua vida, e os ollos dourados como o sol de Ourense.

Fermosa era como unha alborada n-o mar, forte, graciosa e triste como un pino da ribeira; boa como unha promesa, desgraciada como o primeiro amor.

Hórfa sendo meniña, vivía c-o seu tío, o usurreiro do contorno, o vello cutre e rüin que asovallaba ôs paisanos e botaba sua gadoupa de lagarteira n-o millor do pobo, e trataba sin piedá ôs probes labregos que tiñan a desgracia de cair n-as suas maus.

Ela, a probiña, participaba de aquil odio que tiñan ô ladrón de facendas, e alá, n-as soedades da sua y-alma, tiña un altariño de penas, onde adouraba o nome dos seus pais e ô Dios de xusticia.

Chegou á moza, e aquela finca agatuñada pol-o tío, veu á ser o niño dos seus agarimos, e n-ela puxo total-as tenruras d' un curazón afogado: seu gando, suas galiñas, suas frores e

seus páxaros, foron sua vida hastra os dazasete anos. Dempois..... dempois, as estrecheces con que a trataba o tío, desapareceron: seu coarto axeitouse, pra ela trouxo galas, pra ela tiña aberta sua y-arca o roñoso tío; canto ela falaba, canto lle viña á mau, y estonces Rosa daba limosnas, e comenzaron á querela os bôs, a bendecila os probes e á namorala os mozos.....; e un foi querido como queren os curazós virxes e dôridos, as almas grandes: con delirio.

Estonces descubriuse o sacreto do tío: quería-a pra sí; sentira por ela a terrible pasión dos que solo quixeron o ouro, mais violenta que a dos virxes da y-alma, porque son virxes de todo o nobre.

Un ano durou a loita. N-ese ano, oubíase total-as noites entre a follatería da horta, rumor de amorosas falas que cobría o tintileo do río, *rum rum* de apasionadas mimosidás, risas como de nenos medrosos, estralar de bicos cheos de amor inda puro, pro xa queimante, violento, pol-a contrariedadá e o misterio, e.....

Unha noite de vrau, ardente, húmeda, sofocante, oubiuse un apasionado, louco, anhelante —¡son tua, tua pra sempre!—seguido de mornos xemidos sofocados por lábeos, por soloucos calados, tébedos, e pouco dempois afogados por

un tiro seco, que rasgou a noite c-un chorro de fogo, como unha lumeirada de sangue.

Logo, sentiuse o ruído d' unha loita; pro d' isa loita terrible da que defende un corpo caído pro non manchado, e a fera que non ve sagrados dereitos: loitaron a nena e o vello.....

A mañá apareceron mortos n-un currunchiño da horta, que somellaba un niño de meigos amores, o noivo e o tío de Rosa.

A xusticia non penson en mais: loitaran os dous, e un, n-as ansias d' agunía afogara ô outro.

Catro meses dempois, Rosa, que seguira vivindo n-a mesma casa, ocupada de cote n-unha mesma labor, sempre inquieta e recelosa, como quen espera algo que non chega, rompeu sua impacencia, foi â vila, e chea de sonroxos e vergoñas non decibres, abriu a mampara do despacho d' un médico muy nomeado, e famoso.....

Ó saír, feita un mar de bágoas, acesa como unha milgrada, e triste como a lua n-o deserto Oceano, perguntoulle por última vez:

—¿Non s' enganará?

—Non: é casi imposibre xa: non hay ningún síntoma.....

Rosa voltou pra casa, chegou ô seu coartiño,

e chorando, chorando, como quen perde o ceo, a inoscente queimou unha *canastilla* cuase feita: ¡a obra das suas soedades!

Cando as línguas de lume lameron aqueles encaixes e aquelas sederías miudas, Rosa non chorou xa: mirou pro ceo como quen fai unha pregunta, mortas suas espranzas, morto o supremo anhelo de total-as mulleres, caíu n-o abismo das suas lembranzas, das lembranzas d' aquela noite, da que Dios non quería deixar imaxe viva.....

Vestíu enton o loito que non puxera, e sua vida foi a de isas somas que viven asidas á unha lembranza, un de tantos que corren o mundo buscando síteo pra un curazón que non cabe n-o peito: o pasado sin presente nin futuro.

Rosa non morreu: deixou de vivir seu corpo, porque sua y-alma vive aínda, según os labregos, na *horta embruxada*, espiando o crime que confesou ô morrer.

Pro, criminal e todo, cando os labregos a nomean, non teñen pra ela unha palabra inxusta: os grandes dōres lavan os grandes crimes.

IV

Buscade n-as catro provincias gallegas un regato algueireiro e xoguetón que morre n-un

poderoso río; seguídeo augas arriba, e pê d' unha ponte esmochada detênde o paso e mirade pros restos d' unha granxa; chegade, como eu fai poucos días, pê d' unhas casiñas que foron graciosas e risoñas; mirade pol-as regandixas da porta un xardín desfeito, salvaxe; deixade que a maxinación pregunte a y-alma o que os ollos non ven, e descubrídevos ante a cruz roxa do portalón: aquela é a *horta embruxada*, un gran sepulcro que ten por lousa o infinito ceo.

Ourense, 14 de Abril de 1896.

OS CANEIROS

I

Aola cruza arbolándose a seréa barra, corre pê de Lâncara, métese n-as xunqueiras inundándolle os cañigotes, chega â Ponte nova enlamada pol-o esteiro, recolle alí as augas do Mendo bicando o Carregal, apousa lixeiramente n-o puzo do Penso, lambe os muelles da rua da Riveira, e cólase ruxindo, escumante, pol-a Ponte vella, faguen-do invertir a corrente do río.

As barcas están xa porparadas: métense os remos n-os toletes, mollánse os estrobos, fínca-se o bicheiro n-a orela e bótase andar.

A xente en feixe, dende as rampas, dende o

pretil da ponte, dende as ventás das casas ribeirás, berra á tal ou cal patrón que o viño fai descuidadizo, e bota as contas da lancha que á noite virá mais lucida, mais iluminada ou con mais foguetes.

Pol-as duas corredoiras veira do río vese unha ringoleira de xentes que botan á pé o camiño, y-entre algún craro da espesa follatería, centellean como froles o côr dos vivos traxes das mulleres, as cadeas dos rílos dos homes, os panos brancos dos paxes co-a merenda, e québrase n-os pregues da encanada a puxante e fresca vibración do aturuxo.

A cinta branca da carreteira de Villalba, hasta Obre, que baixa o atallo, vese tamen sarpiçada de puntos de côr, e as pegas, os merlos, os pitorreises, os pombos, os galeiros e hasta as rebuldás, foxen dos piñeirales e carballeiras beirando como diaños, pasmados da invasión aquela qu' henche de barullos seus calados escondrixos.

Abaixo, n-o río, os puzos sempre tranquiños, rebulen os botes, sonan gaitas, parrafeos de barco á barco, berros, disputas, risas, cántigas, chapoteos n-a y-auga e ise *rum-rum de total-as festas* que barre o sentido y-henche a y-alma de rebuldadora legría.

O día, espréndido como de vrau, bota riba da festa toda a lus que atesoura n-o inverno bretemoso das mariñas, e o ceo limpo, risoño, parece que tamen s' adivirte.

N-o medeo de' duas cortiñas de brabádegos, asentase *o prado dos caneiros*.

Pê dos sanguiños das orelas, baixo as maceiras, baixo toldos, vense as rosquilleiras, os carros con pipas e pelexos de viño, as mesas con *risolio*, cheas de vasos que destelan côres, cucuruchos c-o sucre moréo, terroso, e tal ou cal tenderete co-as empanadas, a peixota, as fritangas, e n-o medeo do bule bule destácanse as brancas camisas dos que venden auga de limón fría, as caixas dos barquilleiros e os panos brancos das merendotas dos timoratos, lonxe do barullo, monte arriba, n-os piñeirales.

N-este grupo, un cego c-un violín e un rapaz c-unha frauta de buxo, tocan bailables â conta d' algunhas cadelas escotadas; n-o d' alá, un cornetín de pistón e un baixo non queren pôrse de acordo pra tocaren unha *danza* e perden o compás músecos e danzantes; n-este outro, a gaita repinica unha muiñeira, e alí báilase á rabiñar, e loitan as parexas por sacaren mais puntos, e ven a ratería de mozos e mozas de duas aldeas pol-as preferenzas das rapazas; eiquí,

pê do xarro, remollan a palleta ús señoritos; n-aquél rincuncho, fártanse de empanada de airoa; aconchegados n-aquil brabádego, un grupo de rapazas e rapaces da vila, fan bailoteo aparte, e ventean de qué lado virán os paus; e hastra o mais pequeno terrón sostén unha menda, unha múseca, un xarro, unha rapaza, sin contar as parexas perdidas xa n-a espesa follatería dos brabádegos.

Pouco á pouco as dúas corredoiras van botando como ríos xente e mais xente, non se cabe xá n-o prado, e vanse esparexendo pol-o monte arriba, n-os craros dos toxales, dos piñeiros, en calquera parte, de calquer modo, e o paisaxe sarpícase de manchas de côr, como brillantes pinceladas n-o verde oscuro da ribeira.

Estralan os primeiros foguetes e os primeiros paus, vanse perdendo por miutos mais e mais parexas, as congostras levan xente de retorno, a ría volve pro mar e os patrós, bambeándose, como poden, pros botes, e o sol, roxo, aceso, como tamen borracho, vaise deitar da outra veira do mundo.

A primeira bomba real deixa xa rastro de lume n-o escurecido ceo, cantan os resecos estrobos e os remos rompen a tersura do río.

E alá, ô lonxe, a negra e acurutada silueta

de Betanzos, rematada pol-a espadana de ferro, parêis disposta a devorar n-as suas escuridades aquil mar de lus de côres e de legrías.

II

Aquelo, mais que río, seméllase a unha cõbra de fogo: cada bote, cada chalana, cada buceta, cada pau, cada borda, parece unha lumeirada de côres. Os faroliños enfiãse por todas partes, pendúranse de todos lados, abanéanse en total-as cordas, e o río, escuro, negro, calado, refrexa como lóstregos de lus aquelas brillantes cadeas que serpean pol-o río como rosarios lumiosos.

A mescra de toda-las luces, o cambiante de todol-os faroliños alumía a Ponte vella c-unha craridá soave que refracta n-a ría con titilaciós rousadas. As casas da ribeira, tamen iluminadas, bordan, refrexándose, as orelas do río, con sarras de brillantes, e os foguetes que rachan a noite, corren pol-a superficie, como lampos roxos primeiro, de sulago, de estrelañas, dempois, que van caíndo..... caíndo, á morrer n-as augas, como luceiros que dende o ceo baixaran en racimos á bical-a terra.....

O barulleiro ruxir da xente, os patuxos so-

noros dos remos baixo da ponte, os gritos, as voces, as músecas, os foguetes de tres estralos, todo, mistúrase n-un xordo rum-rum de marea viva, que o derroche de faroliños somella de lume, como unha riada de lus.

De tal ou cal proa d' un bote salen as chispas de unha roda de fogo, de unha *madama*, de un monifate que a forza da pólvora fai mover os brazos, como aspas d' un muiño de vento; e as voltas rápidas d' un, as contorsiós dos outros, espéllanse n-as escuras augas como siños estranos, que se perden n-as chispas roxas devoradas pol-o fondo negro.

Algûs botes embarrancan, e a xente, refucida hastra as nádegas, ten que meterse n-o esteiro. Os faroliños arden ús, cân outros, apáganse os mais, e pouco á pouco, vai morrendo o barullo, apagándose a riada de lus, hastra rachar o espazo catro palenques que, co-a sua pesada crencha de ouro, ruben ceo arriba, hastra reventar sin folgo e sin lus, como os pensamentos que cobizan penetrar n-o Infinito.....

III

A noite pecha, é calurosa, abafante, e solo alá, pol-o nacente, dibuxa unha craridá marela,

precursora do amanhecer. Destacándose n-ela, o contorno do pobo, calado, morto, dibúxase poderosamente, e solo interrompe o silencio o lexano canto das rás ou algún rouxido de carro.

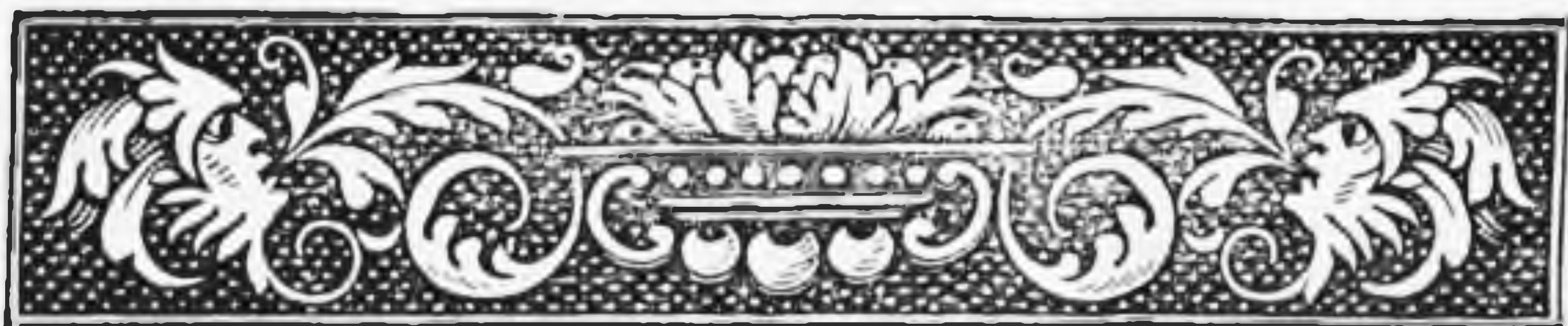
N-a ría, chea outra vez, o correxar dos peixes traza rasgos azuados, fosforescentes, como ecos de aqueles outros lóstregos de lus do noitecer, e as estrelañas, páledas, fatigadas de mirar pra terra, parpadexan brillantes, esparecendo unha por unha.

E riba de todo, síntese o afrautado asubío dos mazaricos que volven â barra en longas manadas, henchendo o aire d'ise soave canto dôce e meiguiceiro que tantas tristuras presta ôs vagos saudosos paisaxes mariñás.

Morren as estrelas, canta o sirín e o maceirento, e a bocina dos lulus, n-a bahía de Sada, chega tremorosa rompendo a noite.

Amañece.

A LÁMPARA ROSA

I

ANDO chegaron á se casar, dempois de catro anos de amoríos, parecían tolos, tolos de remate, os dous raparigos.

Non tiñan mais pensamento que o seu amor, nin, pode decirse, tiñan mais ceo, nin mais mundo que mirar, que os seus ollos.

Ela foi o primeiro amor de aquel rapaz, que, chegado de outras terras, ofresceulle seu nome e sua riqueza, non pequena, dándolle, ô par, un de eses cariños fondos, intensos, que solo unha vez son sentidos, porque teñen a doce

frescura da infancia e as apasionadas fogosidades da xuventú.

Non era asina o amor da rapaza. Sendo meniña cuase, enamoricouse de un garrido rapaz, probe coma ela, pro de xenio revolto e curazón ardente, que comprendendo n-ela acucios de mais folgura e luxeza que a probe chavola dos seus pais, deixouna, fiado n-unha promesa, pra buscar fortuna fora da patria.

Cuase non facía un ano que camiñara o noivo, presentouse ocasión de probar a firmeza do seu xuramento, e pra non mentir a casta de femia cumprida, esqueceu, ou fixo que esquecía ô que lonxe de ela traballaba co-a fe do que espera no ceo o final da carreira.....

Esqueceuno, e n-aqueles catro anos que seguiron, foi pouco á pouco vendo n-o seu prometido cualidades e noblezas que convertiron en cariño sua indifrenza, e, ô chegar o día da boda, tan namorada como él, iba a rapaza á quen un home puña n-as maus sua honra, sua fortuna, seu primeiro amor, sua vida toda, sin pensar que o daba á unha muller, capaz de vendelo todo calquera tarde calurosa e húmeda.....

Collidos do braceiro, foron de tenda en tenda mercando o atalaxe pra sua casiña de noivos,

y-era de ver a compracencia do namorado cumpríndolle os caprichiños e o gusto de ela, collendo tal ou cal xuguetiño e monada pra adornar seu tocador.

A víspera da boda, xuntos saíron, coma sempre, y-entre a ultima barullada de cousas que levaron pra casa, víase unha lámpara de vidro rosa, grabada, monísima e coqueta, que penduraron n-o gabinete, frente á sua alcoba, como un rousado niño de pensamentos garimosos.....

Cobizosa ela de que o seu prometido a mirase envolta en lus sãave, cõr de rosa, como lus de alborada, quixo alcendela.

Él, colleuna por unha mau, e amostrándolle a pequena alcoba, díxolle, entre séreo e riseiro:

—Non, non-a alcendas hastra mañã â noite. Quero que alumie noso primeiro bico, que sexa a perpetua alborada dos nosos amores, da nosa vida, que sexa o tébedo sol que arrebola os niños n-as mañãs de primaveira..... que non alumie mais que â miña esposa, â compañeira da miña y-alma, â gardadora da miña honra, dos meus amores.....

II

Ó noitecer, namentras eles viñan da eirexa, alcenderon a lámpara rosa.

Unha lus páleda, sôave, meceuse n-o gabinete alumiano tímidamente aquel rincunchiño do mundo c-unha craridá rousada *como brétema de gloria.....*

Pendurados das paredes, víanse algûs cadros. Unha parexa de namorados bogando n-un seréolago; dempois, a mesma parexa xogando n-unha barquilla con dous meniños louros como guixas do Miño; mais alá, xa vellos, lêndo unha carta, a do fillo marino; e por fin, velliños de todo, mirando abobados pros netos.....

N-outro lenzo da parede, riba do piano, dous dibuxos litográficos representando dúas despedidas: a do galán que pê do castelo, cesa a serenata, e a do esposo que pê do pazo bica â nobre castellana ô partir â guerra. Baixo d' eles, Romeo e Xulieta, un n-os brazos de outro, ven romper a alborada, e léese n-o carís do amante as angustias da separación, non atrevéndose á baixar pola escada de corda que abanea a brís....., e os labios esbozan mais bicos, mais amores..... Dempoís, riba do piano, o retrato da noiva, n-un marquiño de madeira tallada, e mil xoguetes e monerías. Rinconeiras cheas de *bibelots*. retratos, cadros, frores, xarrós, e a sillería de reixiña, donde tanto parrafeo habían decir os esposos.

A lus escapaba pol-a ventá e íbase perder n-a galería, chea de paxaros e frores, dibuxando n-as cortiñas un cadrado de lus rosa que n-as pregues do lenzo tomaba formas estranas, como cintarazos de soma ou borrós de lexanas nubes n-un alborear de Outono.

Chegaron eles, solos xa, e parados n-o medio da habitación, puxéronse á miralo todo, calados, como cobardes, temerosos e confundidos de verse solos alí,.... sin saber, cicais, qué decirse.....

A rousada craridá que esparexía a lámpara, envolveu á rapariga n-unha lus estrana, pantásteca, que somellaba un sono de amores, e a sourrisa coquetona dos seus lábeos rompeu o encanto.

Bicáronse c-o apasionado cariño, co-a meiga dôzura conque solo unha vez se bica, porque a y-alma solo ten un, e cinguidos da cintura, loucos xa, correron tras de sí a cortiña que pechaba un paradiso.

A luz da lámpara tremou un anaco: ondas mais escuras roaron n-o gabinete, e a craridá mais morna, mais apagada, foise perdendo, perdendo, como unha lembranza n-un pensamento triste.

Ó amanecer, a lus da alborada foi a úneca craridá rosa que alumiaba a estancia.

III

Dous anos pasaron. Satisfeita a muller, ferveron n-a y-alma da rapaza ensonos de nena, e pouco á pouco foise perdendo o amor do esposo pra deixar paso á unha vaga soma que n-as suas noites sentía á veira, chea de lus, rebosante de promesas e deleites, como tempos atrás, n-os seus desvaríos de virxen namorada.

Lonxe de sí o esposo que poidera rasgar os velos da sua loucura, sentía os temores de non conosciados presentimentos, e pouco á pouco suas noites fóronse tornando en abrasadores insonios, as lembranzas do seu primeiro amor en rachas de lume; antes de loitar, foi vencida, e cando unha tarde sentiu abrirse a porta da sua casa, nin xiquera soupo sorprenderse, porque o seu corazón presentía.

Era él, o noivo abandonado, que viña a pedir-o seu, o que non se pode devolver, a sua y-alma, sua ventura, vendida pra sempre por unha presa de luxo e falsos cariños.

Ela mirouno, viu n-o seu carís todo o inferno que lle dira, ferveron os desexos, as ansiedades, o incomprendible da muller, e tapou a primeira pregunta con seus lábeos, e asoballou os latidos da venganza c-o seu corpo.

N-un instante esquenceuno todo: n-a sua imaxinación, n-a sua y-alma, non vivía mais que *él, él*, o home vendido, o primeiro amor, sempre traicionado, e sempre vivo, ardente, como un sol, que pode deixar a terra, pro que sempre abrasa o ceo.....

IV

Alboreaba: as lixeiras nubes brancas, bordadas de rosa vivo, somellaban n-o ceo lixeiras avelaíñas libadoiras de lus d' estrelas, e alá, n-as limpas cresterías da montana, dourábanse os piñeirales con algueirantes rayolas. As anduriñas, como lóstregos negros, xogaban pol-as ruas endiante, legres e chirladoiras como rapaces, e as campás do pobo tocaban â misa da y-alba con perezosos repiqueteos.

N-o medio do coarto onde a lus d' alborada substituíra â da lámpara rosa, un home de pê, c-os brazos encruzados, miraba ô seu redor co-isa mirada vacía, xiada que teñen os loucos pensamentos, antes de reventar en regueiros de lume e sangue.

Dentro, n-a pequena alcoba, oubíase o sosegado alentar de dous peitos.

Unha lixeira oscilación da lámpara rosa sacouno da sua incerta vaguedá, crispou as maus

como si sentira entre eles o curazón da vendida esposa, y-ergueu a cortiña.

Durmían.

A lus rousada do nacente día penetrou xoguetona alumando aqueles dous rostros seréos, risoños, sin que os hosos do cráneo transparentasen algunha concencia.....: os dous sorrían.

Él, o ultraxado, o vendido, mais que odios e venganzas, mais que cobizas de sangue, sentíu un dôr infinito, ô ver reproducida a primeira alborada dos seus desposorios..... reproducida, sí, como Dios reproduce as grandes felicidades.....

Algo crebou n-o fondo de aquil curazón ferido, que o fixo sorrir, e deixando caír a cortiña, mirou pra lámpara rosa, apagada xa pra sempre, como isa lámpara celestial que alumia a y-alma, que unha vez morta, nada volve alcender.

Tranquío, c-o isa tranquiáda terrible das grandes resoluciós, púxose â galería da casa, mirando con ollos distraidos pro risoño alborear, pr' aquil regueiro de lus e côres que inundaba a terra.

Baixo aquela frente inmóvil, branca, sin enrugas ainda, pasou como un lóstrego a historia da sua vida, como os brazos roxos d' unha centella, cenguindo o mundo, deixan ver un

xirón de ceo, e pensando n-a mañá aquela en que a lámpara do gabinetinho alumiará sua ventura, acudíronlle ós ollos as primeiras bágoas, e o dôr agudo, mortal, da ferida, volveulle a idea da venganza, da xusticia, e collendo aquela lampariña xeitosa, linda, froreada, ceibouna pol-a ventá.....

Dempois, vendo aínda a estancia iluminada por unha lus rousada, soaviña, voltou os ollos pro ceo, e víu o sol, roxo, radiante, erguéndose riba o monte co-a maxestá d' un Dios.

Amostroulle os puños, abriu a boca e..... as campaiñas da irexa, mais alegres e rebuldadoras, diron o terceiro toque pra misa da y-alba, escorrentando ós vencexos da espadana, e facéndoos fuxir n-unha manada, que surcou o espazo como unha ola de malos pensamentos.....

Aquelas badaladas mataron ô home y-esperaron o neno, o rapaz, o crênte..... Deixouse cair de xinollos soloucando, e morta xa n-a y-alma toda grandeza humana, todol-os amores, rezou, rezou pol-o Dios misericordioso, pol-o Dios xusto, porque, pra íl, Dios era sempre bô, anque a fatalidá lle poña unha careta.....

CHUVA

I.

HOVE.

A neboeira cai lenta, pesada cal negra fariña peneirada pol-as baixas nubes que, como algodós de promo esborróanse n-o ceo gris d' un aparecer de Outono.

As pingotas de auga, frías, limpas, brillantes, esboran pol-as ramaxes, escintilean n-a punta das follas, e cãn n-o chau co-ise ruido xordo, xemente que, murtipricado, ten vagos rumores de pregaria perdida n-as soedades d' un tempro.

Os piñeiros, c-o tronco mollado cara o vento, non xumían, pro tampoco arrulan n-eles o

pombo e a rula: solo n-o fondo da regata a malvís asubía tristemente, pê dos carballos, calando ás veces pra ouzar ás pilleras e ôs mazaricos da ribeira, que, sacudindo as molladas prumas, furgan n-o esteiro, entalando as roxas patiñas n-a negra barriza.

A chuva cai n-a ría tan miuda, tan maina, tan soave que solo fai n-o sobre-haz manchas escuras e borrós craros, espellados, como unha lua desazogada e vella.

A neboeira ô lonxe vai esfumando o paisaxe, tragándoo, e as cresterías da montana trún-canse, o fondo envólvese n-un côr escuro, pesado, e a ría vai desaparecendo antes de chegar á barra como sorbida pol-os xuncales.

Óucese un aletexo rápido, sonoro; chega a manada de labancos ou parrulos, treman as augas, e as erguidas cholas dos paxaros móvense inquietas como barquiños de côres. Ás veces dan volta, amostran as roxas palmas e o rabo, sulagan, e volven parecer c-un anaco de prata relumbrando n-o peteiro.

Do perdido fondo chega o xordo rumor da barra, arrolando o silencio, e n-aquela vaga tristura téndese a noite con apousadas somas, escurecendo mais e mais o borroso paisaxe que asoballa un ceo de promo e unha atmósfera

loitosa, triste, que mais entristecen os ledos asubíos da malvís e o mazarico.

II

N-o lâr arden as podres foupas chisporroteando, o pote ferve baixo a negra campâ da lareira, gorgoteando xordamente, e pê d' íl, unha muller pela c-unha navalla as patacas.

O fumegante candil, apeas rompe a escuridá: unha mesa de pino, dous bancos, unha y-arca de castiñeiro, un catre e un caixón con roupa pra unha meniña, é o atalaxe da chavola. N-un rincuncho vense algunhas ferramentas de labor, e ô largo da parede, sostída por dous cravos, unha cana e un capacho, unha fisga e unha rapa.

A meniña, pequena e loura como un merlo galeiro, xoga deitada n-o chau, co-as orellas d' un pacenzudo can de palleiro que mira pro pote, e a muller canta pol-o baixo o tristeiro alalala mariñá.

Síntense pasos chapoteando n-a lama, ábrese a porta, trema a lus do candil, érguese o can movendo o rabo, y-entra un home.

A meniña colleo do faldón da chorreante corozza, o can sarta n-il, e a muller, botando as patacas, pergúntalle si chove ainda.

O home sopara ô can e â nena, quítase a co-

roza, e séntase co-isa fatiga tremenda do traballo baixo a chuva.

Saca tres cigarros, e mentral-os pica pouco á pouco, pregunta pol-o que alcurriu, por quén se chegou á casa.

Non viñera nadie: solo a Maria, de Bergondo, dixéralle ô paso que iba pol-o manciñeiro pro sobriño do señor abade, que escordara unha mau. Cando a chea, vira tamen rubir pra Betanzos *a vapora* de Sada, pro non soupo quen iba, por causa da neboeira.

Mentras falaban, ela foi pondo n-a mesa duas culleiras de buxo e outra pequena, e lavaba unha cunca grande. Dempois, valeirou n-ela o pote, e puxéronse a comer n-il. A nena collía a puño sua pequena culler, abría moito a boca, e deixaba cair o caldo.

Eles comían aprisa, á rematar logo pra deitarse.

Botou ela un xarro de auga n-o lume, que chirrou un anaco e morreu xemendo, e mentras seu home quitábase a roupa, espíu á pequena, meteuna n-o caixon, gardou a bica que sobrara e matou o candil.

Sentíronse os pasos do can buscando o cocho, ruido de cosco remexido, e todo quedou n-o mais profundo silencio.

Solo, ás veces, as podres latas deixaban cair n-a chavola pingotas de auga, como pequenos estralidos.

Fora, a noite pecha non deixaba pasar entre a chuva nin-o mais lixeiro fío de lus.

Calaran os mazaricos, a malvis e as pílleras, e nin xiquera chirlaba o moucho, como si todo se fundira n-aquil sono pesado e triste que solo rompía ô lonxe o xordo rumor da barra como unha queixa vaga, eterna, do morto paisaxe.

SOLA

Para quienes el mundo sólo ofrece
la soledad terrible del desierto.

Emilio F. Vaamonde.

I

Os dous rapaces non sabían qué facerse, e andaban d'un lado pra outro da casa, empregando mais tempo en pasar e repasal-o tránsito que n-amañar os baulles e maletas.

Ela, unha rapariga rubiña e xeitosa como unha laberca, bulía d'eiqui pr'alá, facendo que facía, y-él, un bô mozo de carís agraxado e aberto, andaba tras d'ela como unha avelaiña

tras de unha rayola de sol, temendo que fuxira pol-os aires cando xa a tiña apreixada con cadea de benditos amores.

A vella miraba pra eles sourrindo tristeira, ô lembrar as suas mocedades, cando ela tamén deixara a nai por outro amor, y-estonces comprendía porque a sua nai non chorara ô vela partir, e porque parescía dichosa, cando lle roubaban o seu gran cariño: ¡había que rír pra que os anxeliños non choraran!

As veces, asomábanse eles á ventâ do xardín, e seus ollos alcontrábanse ô mirar pra cada un de aqueles síteos que gardaba a relembranza dos seus cumpridos amores. Alí, pê do balado, onde dixerá que *sí* á unha pregunta mais adiviñada que comprendida; mais alá, pê de un aveleiro, onde saíu o primeiro *tú*, doce e cobarde, onde grabaron a imprescindibre cruz do inevitable xuramento; da outra veira do regato, o lameiro das primaveiras e violetas; mais pr' acó, n-as escuridades da *grorieta*, onde o amor trocouse pasión estralando n-o primeiro bico, forte, longo, ardente, angustioso....; e os dous, ô mirarse, abermelláronse, lêndose n-os ollos mil promesas e afás.

A probe velliña, sentindo xa os aletexos de soedades e abandonos, viña distraelos c-o agallo

de meterlles presa; pro, en verdá, pra têr á sua veira un miuto mais á sua filla, aquela rayola de sol que henchía de lus e côres a casiña, e de famentas ansias ôs negros ollos da volvoreta que viña roubarlla.

Eles soparábanse un anaco, e alá, n-o fondo das habitaciós, n-o santuario da virxenciña, oubíase ruido de caixós que s' encravan, roupa que se remexe e tumbos de fardos que rolan; pro todo apresada, ás loucas, pra rematar logo e volver axuntarse os dous lonxe da vella, que non impuxera respecto co-as suas canas ôs ollares ardentes, rápidos, anhelosos dos seus xa bendecidos amores.

Non era que non-a quixeran; non; os dous tiñan un cariño grande, fondo, cheo de respetos e ternuras pra velliña que cobixara seus amores; queríanna como se queren as santas; pro..... sentían hoxe ô mirala o frío da vellez xiando a lume da mocedad..... ¡Ohu....., si non fose vella!.....

E c-o ise cröel egoismo, non pensaron en ll' ofrescer un rincuncho entre eles n-o seu viaxe de bodas.

Tiñan razón: ¡si non fose vella!.....

Si non fose vella, non sería nai; si non fose vella, choraría!.....

II

Sentiu o restralar da tralla como si lle diran o latigazo n-a y-alma; o xemer do vello coche, como sofocadas queixas; e o rolar d' il n-a carreteira, como o rolar do seu pensamento n-a sua cabeza, como ela branca, sola e triste como ela.

Somouse â ventâ, e viuños ô lonxe, n-a cima da costa, sin botar unha ollada pro abandonado niño, embebidos n-o seu amor, ela deitada n-o peito d' il, os lábeos xuntos, os ollos presos n-as miradas, os curazôs...., os curazós non-os vîa a probe vella, pro sentía seus latexos como loucas badaladas, porque latexaban fortes, violentos....; ¡pro non por ela!

Chorou, chorou a probe vella por primeira vez con libertâ, con ansias de agotar aquel mar de bágoas feito por tantos días, n-os que chorara por dentro e sourrira por fora, vendo os parativos *do roubo*, e meténdose n-a casa, marmurou con indecible tristura:

—¡Non me quería, que me deixa sola!—

Dempois, ô noitecer, cando chegou a hora n-a que a rapariga sentada â sua veira n-o lâr facíalle non sentir as noites invernizas co-a sua

charla; cando notou verdadeiramente a sua soedá, a soedá d' unha focha valeira, sentíu ansias de vivir con lembranzas *da ingrata*, e baixou o coarto da nena.

E alí, pouco á pouco, puxo todo como ela o tiña antes da partida, axuntou canto pra ela servira, e riba do leito, solitario xa pra sempre, da sua filla, puxo a imaxe da *Virxe da Soedá*, unha imaxe pequena, rubiña, como unha laberca, pro triste como a malvís das carballeiras.

Leváronme,—decía a probe vella— a miña virxenciña, e adorarei n-ista, que nunca me deixará sola por outros amores.....

¡Outra virxenciña, sí, mais grande, mais pura, que a sua que perdera, pro non, pra ela, tan fermosa, porque..... non era sua filla!

N-O MIÑO

sol cai de plano sobre o río como unha queimante marea de lume, henchendo o paisaxe de unha lus viva, forte, poderosa, medio velada pol-o branquecino tul da canícula.

A xigantesca ponte tende os lixeiros arcos de pedra picada como xeitosas arcadas de tempo gótico, e pol-o atrevido arco mayor pasan como lóstregos, chirlando, os vencexos, as anduriñas e as lagarteiras.

Métense os primeiros n-os buracos, rasan a segundas as azues augas pra remollar as pru

mas, e o gabilán rube e rube furando o ceo n-espírâs pra mirar dende as nubes o pobo de Ourense, adurmido n-a sesta.

O caserío de Canedo, ben alumiado pol-o sol, luce os vivos côres das casas novas, trónza-se pol-a vía que corre río abaixo saltando as canadas, e beira do río téndense os soutos de amieiros e sanguíños en verdes alamedas.

Da beira de acó, antes de chegar ô pobiño de Reza, o convento de Ervedelo, deitado n-o monte entre pradeiras e piñeirales, parece un paisaxe de Nacemento, e o pelado monte das Neves limita o ceo co-a sua ermida solitaria e vella.

As duas carreteiras espreguízanse pol-a conca e van morrer n-o recodo que fai o sombrizo puzo Maimon, e o río corre maino, seréo, profundo âs veces, âs veces algueirante e prateado n-os coiñales.

Pê da ponte, n-os brancos penedos, báñanse os rapaces.

Sobre o azur do río destácase o fresco das carnes como unha nota viva, alegre, que anima a soedá do ardente paisaxe.

De pê n-o mais salido rochedo, érguese un rapazote espido, de carne moréa, do pobo, ben feito e dibuxado, que tapa co-as maus o que

pode, e outea receoso pros rapaces mais pequenos: chímpase do penedo abaixo, estralan as augas, escúmanse rabeosas, burbuxean, e algunhas brazas alá, resurxe unha agraxada cabeza que sacude as negras crenchas e vólvese meter de sulago como un parrulo da Limia.

Mais alá, o sol alumía un feixe de rapazallada miuda, que tendida n-area, c-o lombo ô sol, rí e xoga mentras o calor fai n-eles o menester da sávana. Entre o branco mate da pel aseñoritada coberta por lenzos onde debe, resartan os tonos escuros da graxería, e contrastan os enganidos membros co-as poderosas nádegas, os delicados contornos co-as precoces somas.

Érguense todos de pronto, corren e cân n-o río como unha manada de pílleras: véñse as loitas por chegar antes, orladas de espuma; as risas, os berros atronan, as augas tórcense n-eles, e n-aquil algueirante chapoteo desbórdase a xuventú e a vida envolta n-unha ola de lume.

Despois, n-as orelas, veñen ôs xogos: bótanse a y-auga á presas, lévanse a barbacán, cóllense pol-as pernas, dánse fortes e doídas azoutas, os desprevenidos toman duchas, os pequenos choran e os grandes rín; pro todo cheo de barullo, de berros, de frescura.

Pol-o arco mayor vese, río arriba, o coiñal

do puzo de San Xuan, cheo tamén de rapazallada, e, mais acá, o baño das mulleres, un formigueiro de rapazas, de túnecas escuras n-as que destacan as brancas sábanas: alí abouxan os berros das medroñentas e os choriqueos dos pequeniños.

Entre as fochas dos penedos véñse relumbrar ollos outeadores de descuidos, y-elas, crêndose solas, deixan asomar tal ou cal branca pela de manteica que a lus viva irisa de nacre, algunha perna de tentadoras líneas, ou algo mais que derrete ós curiosos ocultos.

Ás veces descóbrennos, e ármase un barullo do deño, córennos á croyazo limpo, chillan, insultan, rifan, e pouco despois volven eles a paso de lobo ás andadas.

Da outra orela, algunha mancha côr rosa; e n-os currunchos das canadas, véñse ondulaciós da y-auga, como si as mais tímidas escondéranse alí pra chapotear n-o río sin estorbo de lenzos.....

E por todas partes o espazo hénchese de legres barulladas, de ruído de chapoteos que leva o río do ouro en caladas ondas ós escuros puzos de abaixo, onde a y-auga negra, escura, garda silenzos de morte, insondabres fondos que reflexan as ríxidas siluetas dos penedos como

aterradores pantasma, e non se ouce barullada
de rapaces, nin chega o sol, nin-o río refrexa
carís de graxo, encantos de muller, nin cores
de follatería.

ANÉMICA

I

VEÑA V. conmigo—díxome o médeco do Incio—e verá unha escéa que, afellas, pódelle servir pr' algo. Chámanme pra asistir á unha probe rapaza, unha *paisana*, que morre anémica. É un dos poucos casos que se dan n-estas augas: pro..... ¡veñen tan tardel....

Sáimos do que chaman *fonda*, e tomamos, monte arriba, pro alto do pobo.

Asentada n-us penedos de pizarra que á colossal altura avanzan sobre o río, érguese a chavola onde entramos.

Aquelo impuña respeto e terror.

N-a cativa sala tarréa víanse amontoados algús xergós de cosco, tarimas e montós de palla chegados á parede, que deixaba filtrar a y-auga pinga a pinga, como un contínuo choriqueo dos penedos á vista de tanta miseria.

O ventanuco da casa apeas deixa colar a lus páleda e sombría das alboradas do reducido val, caindo con cincenas titilaciós riba do leito da enferma, posto n-a mesma ventá, onde pedira que a levasen, famenta de craridá pra os seus mortos ollos, de ousíxeno que alixeirase a mortal pesadez da sua probe sangue.

O carís da moribunda destacábase sobre o roto andraxo que cuase non-a encubria: era unha cara que conservaba aínda os rasgos da montanesa pura, velados por unha palidez mate, intensa, cruzada de estrías azuadas e círcos negros n-os dormilentos ollos rasgados, cheos de isa soave lus das mortes seréas, ou dos dôres vencidos.

O côr da burda camisa deixaba ô descuberto unha garganta pura e o nacemento de us peitos que cuase non tremaban suxetos pol-a dôce angustia de unha morte prácida que parece frotar adurmindo, como n-un rolo mecido n-o vacío.

Á sua beira, mirándoa con ollos ás veces cheos de tenrura cando non de impotente rabia, víase un montanés de corpo rexo e pequeno, forte n-a sua cativez, como bô fillo da serra.

O resto da sala, valeira, somellaba invadido de un ambiente de lúgubre tristura, unha de isas atmósferas que parecen pesar sobre o pensamento, aprastándoo como si fora unha prancha de promo.

O home aquil ergueuse ô vernos, sin dar fala, ollando pra nos con ollos entontecidos, co-isa mirada de pasmo peculiar de total-as grandes dúbidas.

Ela medio despechou os escuros párpados someténdose impasible ô breve reconocemento da miña compañía.

É custión—dixo o doctor, dirixíndose á min—de duas ou tres horas.

O home voltouse enton pra nos bruscamente, afogado, sin poder chorar, y-escomenzou á falarnos rápidamente, á barullo, sin enfiar as ideas, n-ese gallego enxebre, sonoro e gutural da montanía lucense.

As palabras resoaban fortes e vigorosas n-aquíl terrible silencio, refrexándose con extrana opacidade n-as paredes de pizarra. O probe home terminou chorando, desbordando seu dôr n-e-

ses soloucos ácidos, agudos, que sã do peito rachando xirós da y-alma.

O doctor non llẽ comprendiu unha palabra: chegado de Madrid ás augas, iñoraba o idioma da nosa rexión. Tradúxenlle o que contaba o probe home.

Casaran, íl e a enferma, facía pouco tempo; tiñan a sua chavola n-o mais alto do partido, n-a cima da serra, onde todol-os que ruben sinten *o mal da montana*; queríanse moito, tanto como os pombos *de abaixo* (o val); vivían cuase solos, e pensaban n-un fillo cando ela escomenzou a esmayar e a non comer bocado, ás esculcas sempre do sol pra que lle quitara a froxedá que a tiña aprastada; despois sentíu frío n-a chola, e deitábase por calquera parte.

Dixéronlle que *abaixo* tiñan auga que curaba aquilo, e levouna pra' alá n-unha borriquiña, sotellándose n-aquela chouza porque non tiñan cartos, nin había mais lugar, anque os tiveran. Non poido ir mais que unha vez â fonte, e des- tonces morría, e pedía por Dios que a levasen *arriba.....*: ¡non lle chegaban â infeliz seiscentos metros de nivel sobre o mar!

O demais que dixo o probe home non se lle podía entender, porque eran palabras soltas: quedaba solo, sin nadie mais, non tendría o

fillo que sonaban os dous....; iba á morrer tamén.... O doctor, conmovido, diulle algunhas falsas espranzas, e salimos de alí.

Fora, o sol traspuña a montana sin trempar o val, e os pombos arrulaban tristemente n-o souto de castiñeiros; monte arriba, grupos de anémicos espranzados camiñaban pra fonte; monte abaixo, pasado o manantial, o río deixaba entrever unha cinta ensanguentada pol-o ferro precipitado, e n-as orelas, a follatería, verde, vigorosa, parescía ofrescer raudales de vida co-a sua vexetación espréndida.

II

Noitecía cuase, e xa frente da fonda organizaran os labregos seu diario bailoteo ô son de un insufrible violín e un cascado bombo.

O polvo roxo da pizarra ferruxinosa erguíase en nubeciñas, e n-a cresta da montana tamén enroxecía o sol, como abaixo a torrenteira da fonte: todo parescía verse do côr da sangue pura que todos cobizaban.

O doctor e mais eu cuase esquencéramos a lúgubre escéa do derradeiro día, cando parou o baile, e os paisanos, descubríndose, deixaron paso a un borriquiño que levaba unha caixa ás

costas: â beira iba o montanés, o marido da moribunda. Mirou pra nos con ollos de rencor, e batiu un pau n-o burro que apresurou o paso co-a lúgubre carga.

Un pouco mais alá, nosoutros, que o seguimos c-o mesmo pensamento, detivemol-o cuase pol-a forza.

Non quixo adimitirnos nin unha peza de prata que un e otro ll' ofrecimos: pra vida que había levar, chegábanlle de abondo as carqueixas da sua montana.

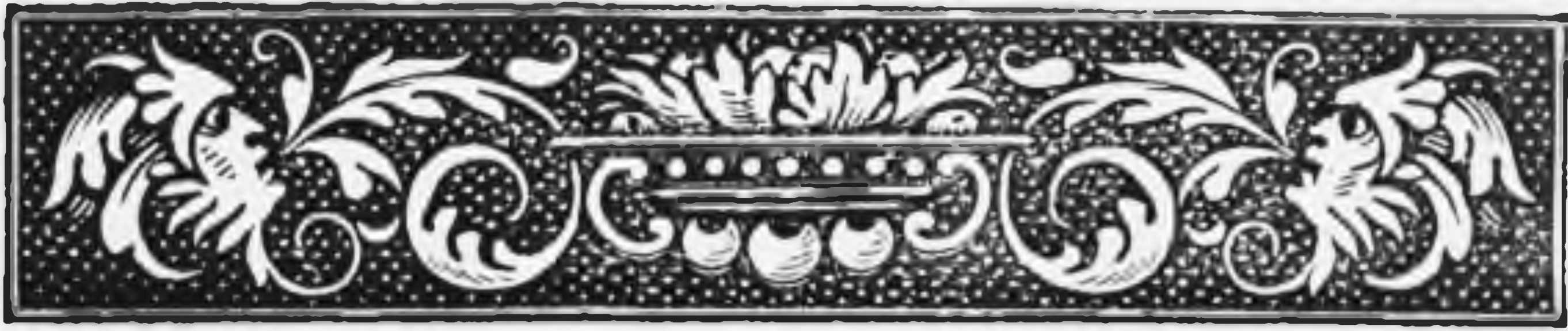
Despois, ô perguntarlle porque non enterraba sua muller n-o pobo, volveuse con rabia sinalando pra terra roxa do manantial, dicindo:

—Matar matouma; pro non-a comerá.....

Media hora despois un punto negro seguía a congostra que cóbrea pol-a montana, mentras *abaixo* o sonido do violín alternaba c-o vocerío e o lúgubre canto dos pombos, misturando os ecos que se perdían, río abaixo, n-o salvaxe panorama.

Inicio, Septiembre do 95.

ABANDOADO

I

SOULTOU os remos, sacou do capacho a liña, encarnou os anzuelos e botouna ô fondo.

Os panchos picaban á rabear aquela mañan-ciña, e cuase non lle daban sosego. Saían á dous e á tres cabrilleando como dourados lóstregos; relumbraban feridos pol-o sol nacente, e n-o fondo da buceta facían un gracioso repenique á forza de coletazos.

Caíanse tamen as rebiocas e as doncellas, listadas de côres as primeiras, roxas as segundas fora da y-auga, como feitas de coral. Os merlós e as bicudas non vagaban tampouco, os vellos descuidábanse, e aquilo era unha ben-dición mentras hencheu a marea.

Despois, â chea, cederon.

Mordendo mais de tarde en tarde, deixáronlle lugar ô pensamento pras non esquecidas tristuras e logo perdeu o sentido do seu facer pra lembral-o pasado.

O doce *rum-rum* do mar seréo, mecendo a buceta, falaba n-ese garimoso idioma que chega a y-alma sin rozal-o corpo, e o profundo azur da bahía, inalterable, somellaba a infinita carreira das vidas dóidas.

Lembrábase de neno, cando seguía ô pai n-a traíña ou á botar palangres, as longas noites pasadas solo agardando o día pra atracal-o bote antes da y-alba, e conservaba ainda n-os ouvidos aquela vos pesada, durmida, triste, que chegaba hastra íl como un xemido da miseria, repetindo n-a noite con xiados ecos:—¡Ay Xosé! Atraca o bote.....—

Sentía ainda a friaxe dos membros cando collía os remos pra se chegar â rampa da fábrica de salazón, e o monótono ruído, sempre igoal, das paletadas n-o mar, envolto ainda n-a tremenda escuridá das noites invernizas n-â costa.

Cando non entraba a sardiña, mentras o pai, n-a chalana, iba ôs calamares, collía íl a vara e pasaba horas enteiras, as mais gustosas, furgando n-os tocos das barbadás ou collendo pulpos.

Mais grande xa, turrando pol-o copo das redes, practicando a vela e meténdose n-o mar fondo n-aquela mesma bucetiña, vella xa y-escazada, como a sua vida, como a sua y-alma.

Chegou a mozo, e n-a romaxe dos Praceres viuna por primeira vez e namorouse pra sempre, e ô mirar agora o lonxe pras probes chavolas do lugar aquil, beira da ría, lembrábase das conversas â porta da casa, dos parrafeos ô luar, n-o vrau, da loitosa despedida cando foi ô mar á servir ô Rey; da volta c-os aforros abundantes pro casoiro e.....

Vía a eirexa onde bendiciron seus amores, a pequena chouza donde levou â sua amada, onde hencheu o curazón da felicidade precisa pra il-a gastando en bágoas despois durante toda unha vida interminable, longa, vacía, como o ceo na línea do horizonte.

Aquelas loucas legrias, aqueles coidados, aqueles mimos do embarazo, aquela horrible angustia do parto, aquil bico â nena froito dos seus amores, e a risoña convalencia da nai.

A lembranza chamaba fondo, muy fondo, e, sin embargo, non choraba. Frente d' il estaba Marín co-as brancas casiñas e os roxos fumegantes tellados, co-a rada chea de botes, de chalanas, de galeós, de queches e algunha xeitosa

goleta, como n-aqueles ditosos tempos. Beira da praya sua casiña, aínda branquexaba tamén; pro n-a ventá pechada non se vía o branco pano da sua esposa chamándoo pro xantar, co-a meniña n-o colo. Aquela ventá pechada n-o medio da branca parede, somellaba agora a morta mirada d' un cadavre.....

Despois lembrou aquil vrau mardito n-o que escomenzaron a chegar xentes de fora, de Madrid, e as chavolas dos mariñeiros trocábanse en pázos e os soutos en xardís.....

Un de aqueles ricos, mentras íl n-o mar traballaba pra sua esposa, enloqueceuna c-o brillo de algûs diamantes, y-ela, a cobarde, abandonouno c-o aquil anxeliño, c-o aquela meniña que todol-os días perguntáballe pol-*a mamá*.

E mirando ría arriba, pol-a ringoleira de *chalets* que van perdéndose hastra chegar á borrosa silueta de Pontevedra, pechou os puños e relumbrou n-os seus ollos todo un volcan de venganzas non cumpridas, de odios non satisfeitos.

Non viu xa as brancas casiñas de Marín, dos Praceres y Estribela, nin-a carreteira donde botaba os parrafeos, nin-o escuro e deserto curuto de Tambo, nin-a sua chavola.....

Non viu mais que *hoteles* erguidos beira da

ría, luxosos, insultantes, asoballando a miseria da sua chouza, a chouza deserta, co-a ventâ pechada, triste, como a cara d' un morto, mirando pro mar.....

II

Amarrou o cabo, sacou o capacho, botouno ô lombo, e cruzando o muelle entrou n-o pobo.

Camiñaba a modo, tristeiro, rendido mais pol-a carga do pensamento que pol-a pesca.

Ó ver a porta da casa, inda sonou con vela agardándoo.....; pro a porta pintada de roxo, estaba tamén pechada.

Os viciños, ô paso, mirábano compasivos, saudábano, e voltaban a vista pra atrás c-o isa curiosidad estrana que lastima pol-o piadosa.

Rempuxou a porta y-entrou n-a casa.

Xogando c-o aro de un boitiró, estaba a pequena, cantando pol-o baixo o *la-la, la-la*, con que se abanea o rolo.

Ó vel-o pai, ergueuse correndo, mirou pro paxe, e vendo as fanecas dixo co-a sua media fala:

— *Tás moitas bonitas. ¿Onde coliches?*

— Alá, — dixo o pai sin fixarse.

— *¿Onde tenen á mamá?*

A inoscente pregunta, acorde co-a resposta que lle daba â nena cando falaba da nai, deixouno frio.

O borbotón de lembranzas que o sofocaba, misturouse c-os odios despertos, e chorando, chorando como o primeiro día da traición, dixo por fin â meniña:

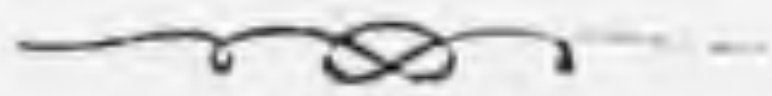
—A *mamá* morreu.....—

A rapaciña mirou pra il c-os ollos muy abertos, muy pasmados, sin saber que facer, chorar tamén ou rír, hasta que lembrando o que a nai lle dixera dos que morrían cando eran bôs, sorríu con bágoas e xuntando as mauciñas regordetas, díxolle ô pai:

—*Enton levouna papá do Ceo, porque era nai boa.....*—

Colleuna o probe mariñeiro n-o colo, e bicándoa con rabia pra afogar o pensamento rebelde que lle bulía n-a chola, abriu a ventâ e mirando pro mar risoño e xogueton, pro luminoso paisaxe, marmuriou quedo, quediño pra que a nena non-o ouvira:

—¡Dios, Dios..... non-a levou; pro deixou que m' a levaran.

UNHA FRASE

(A CERTO ESCRITOR)

TEMPO fai que morreu.

Vosté y-eu coñoscímolo xa n-a última etapa da sua vida, n-as postrimeirias de aquela gran existencia sin rumbo, sin ouxeto, perdida ô azar, seguindo, sin embargo, sempre o mesmo camiño, como isas páledas estrelas que parpexan moribundas n-as escuras noites.

Vosté e mais eu temos seguido con interés, paso a paso, as últimas evolucíons de aquel extraño pensamento suxeto a un fin preciso, determinado, terrible, como un Mundo desbocado n-o Infinito, que a forza de rolar pol-a Nada, ten que toupeñar y-esnaquizarse.

Vosté como medéco e como amigo, co-a mau n-o pulso e os ollos n-o curazón; eu como sinxelo admirador de aquela pasion brutal e louca, abrasadora e cega; vosté buscando salvar-o corpo e a y-alma, eu tomando apuntes; vosté loitando c-o aquelas xigantes e subrimes rebeldías do encéfalo e do pensamento, eu admirando a loucura dos dous: asi correron os anos hasta que vosté o abandoou, cicais por medo, cicais por lástema, cicais por egoismo, que non se pode vivir co-a loucura â veira sin que o cerebro sinta frío.

Eu seguin alí pra coller a última frase de un libro, o último verso de un poema, ou a última leccion de un curazón grande.

Cando vosté soparouse de nos, sentía o probe mais que nunca a tremenda soedá da sua y-alma, mais que nunca vacilaba a fé de aquil home estrano, mais que nunca tamén percisaba unha mau pro pulso, us ollos pro pensamento: o primeiro cuase non latexaba, e o segundo, sin lus, extraviábase como n-o derradeiro espasmo.

Cando nós coñoscímolo, xoven, de vago mirar, de carís séreo e pouco simpático, pareceunos imposible que baixo aquela frente tersa, limpa, partida de alto a baixo por duas pensa-

doras enrugas, poidera durmir aquil poderoso pensamento que mais tarde habíanos de asombrar. Parecía imposible que ôs dazaoito anos pratexasen canas n-o negro rizado cabelo, que baixo o peito de rapaz durmise o xigantesco corazón que foi capaz de sufrir tantas probas, que aqueles roxos xuvenís lábeos non-os habíamos de ver sorrír, que aqueles ollos non habían de alcenderse mais que un dia prendidos pol-a lume de sonados amores, que aquil corpo rexo, forte, vigoroso había de perdel-a sua forza..... e sin embargo, aquil home crêndo cumprida sua mision n-a terra, deixouse morrer co-a mesma serenidad con que viviu hasta os dazaoito anos.

Presentáronol-o—vosté ben se lembrará—catro anos fai pol-a Cruz de Mayo, baixando nos de certa festa que non ven ô conto. Como de costume, saudou, púxose a miral-o paisaxe como si estivera solo, e non díu mais fala. Así facía cuase sempre con todos.

Tempos pasaron, e por íl mais que por nosco. Intimamos algo, vosté mais que eu, por fora, e aquela estrana maneira de xuzgalo todo, de pensar e de sentir tentoume a pruma, e seguín un por un os pasos de aquela marcha cuyo fin dende o principio, sobre todo vosté, como mais vello, presentíamos.

Non falarei eiquí da rápida historia que trastornou aquil cerebro privilexiado, tan sólido, tan firme, tan cheo de lus. Baste decir que, sonador eterno de unha mintida felicidadá, crêu hachala, colleuna, dando á cambio todo canto de bô, de grande, de xeneroso tiña, e cando, esquecido de todo, puxo os lábeos n-a copa divina e adurmíase c-o terrible narcótico de ventura, espertouno a morte dos seus amores, e volveu ô mundo cando baixaba de un cementerio.....

Despois tocounos ôs dous a colosal obra de arrincalo da morte física, porque moralmente xa morrera, e viñeron aquelas loucas carreiras d' un lado pra outro, ás esculcas, sempre en balde, de unha bris que deloírase os horrorosos chorares ocultos de aquil pensamento, sempre fixo, sempre igoal, sempre engarrado n-a mesma idea.

Vosté agotou o Formulario pra devolverlle as forzas gastadas pol-o cerebro; eu as frases valeiras, porque n-o fondo, admiraba a vóntá de aquil home que ás suas medicións e os meus consolos, respondía invariabilmente:

—Dios mata a us; á outros mátaos o pensamento.—

Moitas veces, ibamos velo, e topábamolo n-a hortiña da sua casa, sentado n-un rincuncho

ante un veladorciño cheo de cuadernos atestados de fechas, de caixas con frores, paquetiños, xoyas...., *seu mundo*, como lle chamaba o probe.

Si lográbamos arrincalo de alí, tomaba sempre a mesma corredeira, beira do río; si falábamos, non respondía, como a conversa non voltase ô pasado, porque estonces comenzaban as lembranzas á sair dos seus lábeos c-o isa pracidez doce e doida das grandes tristuras, e falando, falando sempre do mesmo, pasaban as horas, non sentía o rendimento d'un camiño que, calado, non andaba, e cando ô chegar â porta da sua casa, volvía â realidá, pasmábase, enloitecía os ollos e sin despedirse, rubía. Nos quedábamos â porta, hasta que sentíamos apagarse os ecos de aqueles pasos vacilantes, monótonos, pausados, de autómata.

N-as tardes d' iste último inverno, cando xa devorado pol-a anemia cerebral tiña n-os ollos ese mirar vago, sin brillo, da morte, mentras fora chovía ou o vendabal asubiaba, percurábamos distraelo co-a lectura dos últimos libros: xamais soupo darnos razón do que líamos. Sua mirada perdíase n-a cortiña gris da chuva ou n-os escuros nubarrós, sin vida, como si todo o tivera reconcentrado n-aquil pensamento fixo, eterno,

que non quería abandoar e que o mataba por momentos.

Unha tarde topou n-unha das nosas lecturas —*Bajo los tilos*, de Karr—algo de sua historia, e atendeu con ansia.

Ó chegar á certo capítulo, que marquei con lápiz roxo, non-os deixou seguir: colleunos o libro, mirou pro ceo, e dixo algo que a vosté ll'alcendeu a sangue ô par que lle xiaba a y-alma, e que a min nada me impresionou, porque o sentía â vista d'íl, n-aqueles momentos n-os que o vía morrer n-a soedá mais espantosa..... Foi o que dixo unha de isas frases, restos do seu poderoso pensamento, que xian a fé mais fonda, os principios mais sólidos, unha de isas cousas que ditas ô pê da focha, son a suprema rebelión do que non coñosceu a ventura contra quen nada lle custa dala..... E algo mais via-se alí que si todol-os homes non tivesen nai, sería a suprema demolición da gran obra.....

Vosté non volveu por alí: camiñou pra outras terras, e cicais estores non seipa o fin de aquela frase que non esquecería.

Eu seguin hastra o último instante, cobizoso de recoller a última frase de aqueles lábeos.

Non tardaron en decila. Unha mañã de Xaneiro, morreu co-a mesma serenidad de sempre,

despois de queimar canto conservaba da sua historia.

Antes de pechal-os ollos, díxome o que nunca me dixera:

—Tí que me comprendiche ben, lémbtrate.

E despois, estremecéndose como si sintira fuxir a y-alma, deixou alumiar n-os ollos unha salvaxe legría, apreixou a frente como si sentira n-ela a suprema convulsion de unha idea, e acabou dicindo:

—¡Por fin, morres!—

Enton comprendin o pensamento de aquel home, enton adiviñei o inferno que levaba baixo a seréa frente, e comprendín que seu gran pensamento, sua gran frase, foi a única que non dixo.

DE ANTROIDO

GRAMOS ùs corenta rapaces os que aquela mañã de Febreiro collimos pouco menos que por asalto catro coches, dispostos a correl-o Antroido pol-as vilas da provincia. A maioría porparábase á non deixar sano un curazón de quince primavera, tales á certificar a bondade de todol-os viños, outros á escorrentar ou esquencer un momento suas coitas ou suas perpetuas amarguras; todos legres, ditosos, animados, pensando n-as cintas e lazos que â volta locirían pol-as ruas de Ourense endiante, como trofeos da conquista.

Restralaron as trallas, xemeron os coches, cantaron ùs, tocaron outros guitarras, bandu-

rrias ou pandeiros, e botamos pr' adiante, camiño de Allariz.

A mañá estaba fermosa, o sol locía como n-unha romaxe do vrau, e os coches, reboando rapaces pol-as ventás, pol-as vacas, pol-os pescantes, corrián e corrián, levando ás costas aquela presa de xuventú legre, vestida de vivos cores, riba os que destacaban, bicadas pol-o vento, ondeantes, as prumas dos birretes e as golas das abullonadas chaquetas.

Ó paso pol-as aldeas recibíamos con berros e aturuxos, espresións de pasmo ou de recelía, e non faltou quen nos perguntou de que rexión vestíamos o traxe, si marchábamos pra guerra de Cuba ou si éramos comediantes; e de todo había: misturanza de rexións, quenes á volta vestirían o traxe de rayadillo, e aficionados ó teatro, como o que istas líneas escribe, afición orixe do caso que vos hei contar.

Carreteira endiante, botamos un taco en Ta-boadela, rubímol-a costa á pé pol-o interminable atallo que, según o que tocaba a frauta, parecía o maxín de certo picapreitos, pol-o engrilada e sin fin, e chegamos ó alto renegantes e sudosos, abafados de calor que a fresca bris da montana foi atemperando.

Os risoños paisaxes da campía ourensá, so-

cederon as arideces da serra, hastra escomenzar a baisada e ver a pratexada cinta do Arnoya, bicando os pés de Allariz, que co-as suas vellas casas de pedra renegrida, en costa, e seu antigo convento, ten ise aspecto señorial e severo dos pobos n-os que se refuxiaba a fidalguía do contorno.

Non penso facer eiquí a descripción do paisaxe nin do lisonxeiro e nunca ben agradecido recibimento que nos fixeron, nin da nosa función e as nosas serenatas, porque o lance que motiva istas líneas, alcurriume en Ginzo.

Salimos pr' alá ô outro día ben humorados e contentos, topamos n-o camiño bôs compañeiros que agardaban por nos, e xuntos pasamos pé da torre de Sandianes que refrexaba a triste e venerable silueta n-as desertas e mortas augas da laguna Antela.

Chegamos ô pobo entre cubos de foguetes, festas e gasallos; pro demo, que non ten que facer, propúxose xogarme á min e a todos unha boa partida.

Salira eu da casa non muy restabrecido da miña doenza: o viaxe, o baile, o insomnio e a fatiga fixeron o demais, e chegada a hora da función, topeime con mais alentos pra morrer que pra salir á escea.

Non se podía borrar aquil número do programa, non había quen me substituíra, por non saberen o papel, e alí foi ela. O afán de non deixar mal ós meus compañeiros, o bô humor do que connigo compartía as glorias teatrales, disposto sempre á botar por calquer camiño, decidíume por fin, e deitado n-un divan do Casino, dispuxen a colocación da escea.

Foi a obra por nos escollida, *Noticia fresca*, e como dixéranme que pol-o vau da ventá que simula a decoración víase a parede do escenario, mandei que puxeran de fondo un bastidor calquera, sin recear das maus que tiñan o pandeiro.

Soaron as tres campadas de rigor, metínme n-o simulado leito, y-ergueuse o telón.

Como saíu ó principio non-o sei: meu compañeiro falaba pol-os dous, eu non sei o que decía, hastra que pouco á pouco fun reaccionando e recobreime, tomando conta das táboas.

Chegamos ó pasaxe n-o que tiñamos que somarnos á ventá, e sin mirar pra ela, escomecei:

«El tejadillo que ves,
proyecta su sombra allí
á las dos, y llega aquí,
proximamente, á las tres.
A las cuatro.»

e non poden seguir. Somáramonos â ventâ pra vel-o tal tellado, e cando pensábamos ver un bastidor calquera, topámonos c-un accesoiro de *D. Juan Tenorio* que en grandes letras decía:

AQUÍ YACE

D. ^{ÑA} INÉS

D. E. P.

A sorpresa do caso, certos amoríos c-unha rapaza abandonados por correl-a troula, e o codazo que recibin, foron causa de que o final do verso saira en forma de unha carcaxada a boca chea; ô meu amigo víronlle tamén risas caladas, e aquilo foi a mar.

Pasaba o tempo e nos seguíamos ríndo como loucos; os compañeiros, entre bastidores, miraban pra nos espantados, o púbrico non sabía que facer, si rír tamén ou amoscarse, y-eu comprendendo que, mentras estivéramos xuntos n-o escenario, non pararíamos de rír, íbame chimpár fora, cando o outro colleume por un brazo, fíxome dar â volta o púbrico, e co-aquela frescura inimitable que Dios lle díu, dixo muy séreo:

—Boeno, é igoal: parouse o riló; continuemos.

E seguiu tan campante botando versos por aquela boca, levándose o púbrico, e sarvando aquela situación por momentos máis difícil e que vía xa mal parada pol-o pouco sentido do que facía de tramoyista.

Seguin e terminei como Dios me diu, e in- da o telón non baixara, oubíronse outra vez duas risas que, sin têr xa porque gardarse, pa- rescían de loucos.

E in da é hoxe o día que non podemos falar de aquela memorabre excursión sin lembralo caso entre grandes carcaxadas, non pol-a gracia que teña en sí, si non pol-as circunstancias que n-il concurriron, que non foron poucas.

A CÓDEA

I

As brancas folerpas cãn pouco á pouco, soavemente, espesas, grosas, producindo n-o absoluto silencio da noite un ruído xordo, apagado, cuase non perceptible.

O aire, frío e seco, parece xiado, e corre sutil, como xogando co-as avelaiñas brancas da neve que arremuiñadas voan incertas antes de pousarse n-o chau, e a oscuridá profunda da noite palidece lixeiramente c-o vago e incerto resprandor da brancura refractada.

O ceo, de un negro intenso, crarexa n-o fondo, e a carreteira, branca, lisa, igoal, sin a

focha de un pé, téndese pol-a faldra da montana como unha interminable cinta que vai enrosándose n-ela en froxas lazadas.

Do paisaxe non se ve mais que as cumes e as barroucas, e alá, ô fondo, unha luceciña que parpexa n-o val do Ulla, como unha roxiza lámpara n-o deserto de neve.

O pelengrino non pode mais: morto de fame, rendido pol-o camiño, aterecido pol-a mortal friaxe da terrible noite, cuase non ergue os pés do chau, e deixa ô seu paso, a mais da focha, un rastro que n-o medio da carreteira desfrora a neve, e que novas folerpas van esborroando ô lonxe pouco á pouco, como pra non deixar sinais n-o mundo do paso de aquela tremenda desventura.

O castaño hábito n-o que destacan as cónche-gas de aviñeira, e o ancho sombreiro recollido pol-a frente, branquexan tomando manchas de sudario, e ô movimento pesado da marcha bate a valeira cábaza contra o pau da cruz, facendo un ruído seco, opaco, como de calaveira.....

As veces detêñense o coitado, pro cólleo o frío, e volve andar de novo, sempre mais a modo, sempre mais rendido, sempre mais desalentado.

Ó chegar a unha revolta, xa non resiste o cansancio, e séntase n-un poste indicador: a

neve fai presa n-íl, e vai acumulándose n-as aas do sombreiro, que pingan xa, n-o colo, n-a escravina, en todas partes, perfilándoo de branco, dándolle a estrana prespectiva, sobre o fondo negrizo do traxe, de unha agoreira estauta cravada n-o camiño, ou de un pantasma aterrado de sí mesmo.

Xunta as maus, cae de xinollos, e preza o amparo de Dios pra cumpril-o voto: nada responde mais que o brando ruído da neve, a escuridá da noite, as voltas sin fin da carreteira que se perde ô lonxe, costa abaixo, n-a cincenta brancura do paisaxe.

Chora: as bágoas esbaran pol-o moréo carís, esmiúzanse e còbrean entre os negros fríos da longa barba, xíanse n-o peito, e cân como unha folerpa mais da terra n-aquela inmensidá de folerpas do ceo.

Algunha que outra caracocha de raxado tronco tende as núas poulas ô aire; os piñeirales, sin queixumes, corren monte abaixo co-as agudas copas acurrutadas de neve como capuchas de pantasma, e os penedos que fende a carreteira, estranamente recortados pol-os barrenos, fan mocas e contorsiós.....: así ve o paisaxe, e sinte frío, o frío mortal dos grandes terrores, o frío dos presentementos, y-érguese tremoroso e co-

menza á baixal-a costa do Ulla penosamente, perdéndose n-a interminable cinta da carreteira que corre ô río; fuxindo das estranas siluetas, mentras a neve vai borrando seus pasos e o ruído seco da câbaza valeira parescen hosos que se bican baixo aquela nube de avelaiñas brancas que baixan xoguetonas do ceo como unha chuva de estrelas mortas.....

II

Alí non neva: cai unha chuva espesa, fría, que embarriza o chau, esbara pol-as congostas, e fúndese n-o río. Baixo a ponte as augas xemen xordamente, e alá, n-o fondo, ô pasalo *Ollo do demo*, ruxen furiosas, escumeantes, de aquela apreixa de pedra que lle dá a montana.

O pobo, tendido ô largo da carreteira, está deserto, durmido n-a noite, ô rouco rumor do río, sin unha luz, sin unha ventá aberta, mudo, calado, como o Ulla despois da ponte, pê das quintas veraniegas.

O pelengrino chama á unha porta: o eco re-tumba, trema, pérdese e morre sin que o chirriar de unha chave se ouza, nin unha vidreira refrexe craridades de lus roxa. Volve chamar, e o mesmo silencio responde; peta á outra por-

ta, e á outra, e á outra: sempre nada, sempre o silencio, como si o pobo morrera, ou fora un sono do seu delirio aquelas casas, aquelas portas, e fora zumbido da febre aquel rumor de badaladas que frotando, mecéndose, se perdían n-a sombriza noite.....

Adoecía co-a fame, a neve que mascara non chegou a tebecer o ardor dos lábeos, o frío asentárase n-os hosos e sentía n-os meolos labradas de lume que lle barrían a vista e deixábanno exánime.

Ergueu a vista ô ceo, e seguíu camiñando. Ó chegar á revolta, n-unha casa grande, con froreada verxa riba o murallón, chea de xardís e co-a fachada cuberta de enredadeiras perennes, vin unha luz, e pouco despois oubiu risas arxentinas, como de muller e meniños.

Cruzou as maus, e de xinollos n-a lama, orou á Dios que lle daba amparo, cicais unha códea de pan pra matal-a fame e tomar forzas pra chegar ôs pés do Apostol á mañá cedo, cumprindo o voto.

A materia impúxose ô espírito, e a fame bountouno pr'a diante.

Tirou da cadéa da verxa, soou a campá, sentiu pasos e abriuse a porta.

Pidiu unha códea de pan pra seguilo cami-

ño e mandárono entrar: cruzou o xardín, entrou n-un soportal e deixárono solo.

O criado voltou dicindo que a señora mandara que lle diran cea e leito..... ¡Non podía, que fixera voto de non comer mais que pan nin se deitar en mol mentras non chegase!

Pol-as escaleiras sentiuse o paso miudo e lixeiro de muller, e apareceu unha xoven traendo da mau un meniño, e o meniño un anaco de pan.....

O pelengrino non viu mais: sentiu como fala garimosa, algo que lle metían n-as maus, e cando tivo conta de sí, topouse n-a carreteira, chorando, chorando con terrible dôr, sin forzas pra rezar, porque aquilo era xa demais.

A chuva arreciaba e as pingotas caían con forza, inundándoo de auga, que se misturaba co-as suas bágoas.....

¡Dios non tiña piedá pra íl!

III

Morría de fame, tiña a codea n-a mau, e non podía comela.

O tesouro que mais prezou n-a vida, o que mais cobizou n-o mundo, unha prenda calquera da muller cegamente adourada en sacreto

tantos anos, viñera ás suas maus n-a forma de unha códea de pan, cando adoecía co-a fame!

Dios non tiña piedá pra él, non.

Lembrábase da infamia cometida pra chegar á aquela muller, pra él imposibre, da boda de ela, sin coñoscer aquela pasión que inspirara, o remordimento do inutil críme, da promesa de pelengrinar as esculcas do perdon, da paz da y-alma; das fatigas, das miserias, das penalidades do camiño, e cando cuase o arremataba, a fame, a noite de neve, o delirio..... ¡a códea de pan, a prenda que tanto ambicionara!

Dios non tiña piedá pra él, non.

Aquelo era terrible, mais terrible que o frio, que a neve, que o mesmo críme.

Loitou como un desesperado e venceu: gardou tremando aquil anaco de pan, pechando os ollos abrasados, mirou pra casa, pra ventá única que lle dira espranzas convertidas en dôres, e botou andar como borracho, sarpicándose de lama, xiado de frío, pro sin fame xa.....

Aló enriba, cando viu a silueta do Pico Sacro, entrou de novo n-a nevada, n-o mortal silencio, n-a tremenda escuridá, donde non se ouzaba mais ruido que o das folerpas de neve caindo mainas, como extrelas mortas, e o seco bater da câbaza valeira n-o pau da cruz, como

o rumor opaco, xordo, de os hosos de un pantasma camiñando n-a noite, baixo un ceo que se desmiuzaba en xiadas bágoas de indefinibre terror....

REDIMIDO

.....
Todo escrito con lus dos teus amores,
toda fala, lembranzas que perdín,
e n-o libro que ten que ser pra todos,
unha folla pra min.

I

TRAS de aquela ausencia, de aquel insensato correxar ás esculcas de outros pobos, de outras costumes, de outros paisaxes que os contempdados n-as suas horas de dôr, voltou outra vez, como un ano antes, á refuxiarse n-o estrombado solar dos seus abôs, rendido xa de aquela carreira que tivera por final o convencimento de que aquela pasión á que se aferrara con toda a forza da

sua y-alma, iba abandoándoo lentamente, afogado por aqueles xiados broques de indifrentismo, arroxados a xigantescas presas pol-o cansancio moral, e por aquil novo sentimento que escomenzaba á irradiar n-íl como isas auroras boreales que inundan de lus e irisados côres as rexións glaciás, tras da puxante borrasca de lume e neve.

Cobixado de novo baixo os venerandos muros que somearon e gardaron ô xerminar de unha raza, lembraba cando un ano antes fora demandarlles axuda, brisas de orgullo que oreasen seu cerebro abrasado por aquil neurósico amor, cuyo estrombamento parescía haber arrastrado consigo todo un altar de crênzas, de ensonos e delirios.

Lembrábase da febre conque recorrera a plataforma da torre; os tristes e melancónecos sosegos baixo as caracochas, as contempativas vaguedades pê do Miño, e os terrores da sala de respeto, cando vía os carcomidos retratos dos abôs destacarse mais sombríos, mais ameazadores, como si houberan querido fundilo n-a espesa capa de polvo e valor amontoada n-os marcos dos lenzos.

Lembrábase do triste recibimento de aquil pobo que semellaba unha bandada de picaneves

adurmida n-un lago de verde follatería; e aquelas tristísimas impresiós non borradas da sua mente, aletexaban â sua veira como aas do pasado, convulsas y-estremecidas pol-agunía do tempo.

O sol xa escomenzaba á enroxecer c-o ise côr caraterístico do Outono, a estación das lembranzas, e â sua lus, viva, potente ainda, inundaba o val de unha lixeira aurora como de primaveira, lucinte, fermosa, pródiga en luces e côres, n-armuñias y-espranzas.

O novo sentimento que o embargaba, aquíl amor por algo que non era ises espritos mortos que chaman mulleres, escomenzaba sua obra de rexeneración, lenta, tristísima, dôida; pro de un dôr sôave que o henchia de saudosa venturanza, á íl, afeito os violentos accesos de incomprendibles desesperaciós.

E á medida que aquíl novo afan iba medrando, desenvolvéndose, voltaban outra vez â sua y-alma as dozuras dos primeiros anos de rapaz, as melancónecas lembranzas de aquela infancia rica en imborrables impresiós, prodiga en indelebles rastros que deixaron seus primeiros plás e castelos, tan sôidos como o que os cobixara, ardentes manifestaciós de aquela imaxinación incendiada por unha vida soitaria e salvaxe.

Lembrouse do seu primeiro amor, de un amor místico, fondo, por unha imaxe que o seu pai, o vello fidalgo, mostráralle de neno n-a pequena capilla do solar; aquil vello Cristo que recibira durante centenares de anos as oraciôs de unha mesma raza, e que íl, o último, abandonara y-esquencera n-o espantoso derrumbamento do seu primer ensono de amores, ruina que sepultara n-os escombros das ilusiôs suas primeiras crênzas, a venerada relixión dos seus abôs, seus sentimentos xenerosos, suas enerxias, canto de bô restaba n-o rebelde fondo de aquil último vástago, dexenerado xa, pro ainda libre e nobre, do secular tronco de carballo.

Sacudíu a cabeza como si quixera escorrentar o último sopro da morta pasión, e, por un anaco, vibrou n-a sua y-alma aquela fibra esquencida por ela, decidíndose a rendel-o tributo, xa cuase perdido n-as brétemas do dôr, ô vello Cristo de marfil que lle amostrara seu pai n-a capilla do solar.

Morría a tarde.

II

Cando abriu a enferruxada porta, un vaho húmedo, de abandono e vellez, saíu á borbatôs,

inundando o abovedado tránsito con secular atmósfera....: cheiraba â morte.

As duas ventás, raxadas y-estreitas como saeteiras, servían de machôs ás pontes corgantes das telarañas, e a lus páleda que deixaban escapar entre o seu tecido sedoso, apeas locía, acorbadada e medroñenta, n-as saintes esquías e n-as douradas follas de acanto que enrolaban suas lixeiras volutas baixo os góticos capiteles do altar.

O Cristo de marfil estaba alí, guarecido pol-o escudo de familia que realzaba n-a cornisa como facendo desesperados esforzos pra protexer co-a sua coröa aquela antiquísima escultura, embrema de un que morreu por amar á moitos, por moitos que o abandoaran despois, como il esquencérao n-o seu desquiciamento moral.

A imaxe, páleda, c-o isa palidez marela do marfil, estaba fendida, resquebraxada como por venillas azúes, que surcaban seu corpo en milares de ramificaciöns ténues, cuase invisibles n-aquela escuridá lúgubre de panteón abandonado.

Sua pequena cabeza, incrinada riba de un hombro, pareceu erguerse un momento; seu brazo correu unha cortiña negra, muy negra, y-él viu de novo sua infancia, cando ô voltar

da cacería, forte, vigoroso, con enerxías aínda, acompañaba ô seu pai pra rezal-o tradicional rosario.

Xinollouse, e íl, que pensaba non têr soloucos, pudo chorar. Dempois deixou falar ô curazón un rezo cuase esquecido que saíu dos lábeos sin concencia de sí.

Y-entre aqueles soloucos e aquelas oraciôs, pediulle perdon ô Cristo pol-o seu abandono, prezoulle que non axordase ôs seus rogos, que como á outros tantos perdoárao á íl, ô ingrato, ô úneco que o esquencera de toda unha raza que levaba n-o escudo seu sagrado leño.....

O marelo tono do marfil tomaba tintes dourados, unha especie de aureola divina que resprandecía iluminando por anacos os rasgados terciopelos que tapizaban a sillería e as columnas, a mau de ouro do altar, a maciza bóveda, os secos e renegridos ramos de frores..... hasta aquela atmósfera de panteón, agoreiramente espesa.

Era o último parpexo de un fermoso noitecer de Outono, a estación das lembranzas.....

III

Cando saíu de alí, parpexaban algunhas estrelas n-o limpo ceo, a lua crarexaba a cume

da montaña, e de lonxe chegaban rouxidos de carros, queixumes dos pinos, cantos das rás e apagados ecos do Miño lambendo os coiñales.

Fumegaban as chamineas, lostregaban roxizas craridades algunhas vidreiras, tocaba á oraciós a pequena campá, e ouzábanse melancónecos muxidos do gando que voltaba ô cortello. N-a conca do rio perdíanse vibraciós de alalalas, e a lua, erguida xa riba do monte, alumiaba o paisaxe c-unha lus crara, sōave, que arxentaba un ceo limpo, sereo, como de paz eterna.

¡TANTO TEN!

GRA Rafael de Coto un bô home en toda a extensión da palabra, inda que non tivera mais luces que a marrullería dos nosos labregos, unha boa saca de refrás, un grande temor de Dios, e unha recelía tal de todo, que nunca nada bô pensaba que poidera alcurrir. Fora de isto, era, afellas, un modelo o infelís, e xamais tiveron que rifarlle por nada feito â malicia, senon por burradas, boberías, e aturullos de pouco caletre.

Dende pequerrecho entrou ô servicio n-a casa da miña aboa, sendo o último de aquela casta de servidores que facía tradición servir â casa dos meus proxenitores.

O bô de Rafael non tiña de bô pro servicio

mais que unhas maus de ánxel n-a cucuña, unha lealtá pasmosa, e un respecto ós amos como si aínda tiveran n-íl dereitos de feudalismo.

Chegado que lle foi o tempo, foi servil-o Rey, deixando n-o seu lugar á un seu hirmau mais novo, pro tamen mais espabilado e menos leal; así é que cando volveu do exército, tan parvo como foi, tomou de novo o cargo que tiña n-a casa, collendo a vida rutinaria d' enantes, como si nunca de alí saíra.

Conta meu pai que os millores ratos que ten pasado n-as noites invernizas da aldea, foron travando conversa c-o íl, pra tirarlle da língoa, e deixándoo botar por ela cantas burradas e simplezas víñanlle en ganas.

Si lle falaban de tal ou cal compañeiro de ruadas que non volvera á mirar, respondía:

—Ay, señor: pedinlle unha cousa e non m' a fixo.

—¿E iso qué ten que ver?: non podría facelo.

—¡Hum, canté!..... Amigo que non sirve e coitelo que non corta, que se perda, pouco importa.

A muletilla de «¡Ay, señor!» se lle non caía dos lábeos pra todo canto respondía, e dáballe un tono tan lastimeiro, que non percisaba seguir falando pra facer rír á quen-a ouzaba.

Si lle metían presa pra algún mandado, saía correndo, descuberto, e, â metá do camiño, daba volta.

—¿E logo, Coto, xa díchel-a volta?

—¡Ay, señor,! non é así a conta. Veño pol-o sombreiro, porque un home correndo pol-as ruas endiante, descuberto, parece tolo.

E botaba andar mais a modo.

Canciôs non sabía mais que unha, e total-as mañás cedo, mentras collía a vitalla pros porcos, c-un aire lúgubre, agoreiro, cantaba pol-o baixo:

«Eu ven vin a morte negra
comendo un racimo de uvas;
vaite de ahí, morte negra,
desamparo de as viudas.»

A canción tiña tanto de castiza como de le- gre, e cantada n-o tonillo choron que ll'íl daba n-as mañás de inverno, abondaba xa pra encher de morriña ô character mais barulleiro,

Deprendera n-o servicio algunhas palabras castelâs, e colléraas de tal xeito que xa non ha- bía mais que pedirle.

Cando chovía á mares pol-a noite e arrimado â lareira quêntaba as maus, mandábano á ver que tempo facía. Erguíase preguizoso, somába-

se a ventá, e temendo que o mandasen fora, por pouco que chovera, respondía sempre o mesmo:

—*¡Cristo mi bien!* Fai unha noite *tinebrosa*.

Pol-a mañá non había que mandalo lonxe, porque non iba: decía sempre que un criado era como un crego, e si lle respondían que aquilo non tiña sentido, contestaba:

—¡Ay, señor! O crego e o raposo, si perden a mañá, perden o dia todo.

Pro mais gracioso era oubirle contar as conversas que tiña co-as rapazas, cando as namoraba.

—«Pois topeina n-o camiño de Moreiras e..... díxenlle eu:

—¿Onde vas?—E respondiume ela:—Vou ás Airas.—E díxenlle eu:—¿E logo a que vas ás Airas?—E díxome ela:—Vou levar istes lacós ô crego.—E díxenlle eu:—¿E de quén son os lacós?—E díxome ela:—Son do señor Bertolo.—»

E sempre c-o «díxenlle eu e díxome ela» en-diante, estaba duas horas pra lle non decir nada.

Vivían preto da casa duas raparigas, xa algo maduras, hórfas, con algunhas cavaduras de viño, e o hirmau de Coto, que non tiña nada de parvo, botoulle o ollo ô tarreo, viu a conta xusta, e fíxolle os cocos á mais nova das duas. Vendo que a pedra non daba chispa, virou pra

hirmâ, que temendo vestil-o San Pedro da parroquia, paresceulle de perlas o rapaz porque lle falou de casoiro.

O bô de Rafael, que con ter unha boa ucha non topara quen o quixera, dirixiuse enton â pequena, e quedaron todos ben arreglados.

Pro demo do hirmau, que si ben lle gostaban as cavaduras, gostáballe tamen a rapaza mais nova, non se diu sosego hasta buscar unha forma de amañal-o caso ô seu modo, e á forza de darlle tumbas e tarambas, convenceu ô probe Coto de que debían cambear as noivas, por aquilo de levar o mais novo â mais nova, e o mais vello â mais vella, e tal e que sei eu; e que si aceptaba o cambio, daríalle de volta unha chaqueta e o sombreiro branco que tanto lle envidiaba.

Ó infelis tentouno mais o da chaqueta e o sombreiro, que as frescas carnes da noiva, e fíxose o trato co-a condición de que fora ô gusto de elas.

Aquela noite non durmiu o bô do home, e gastando o pouco entendimento que Dios lle dira, pensou que algo bô debían têr as rapazas novas millor que as vellas, cando seu hirmau tanto pegara c-o íl.

Pro como o trato xa non tiña volta, quedou-

lle o consolo de que a rapaza non querría, y-estonces.....

Ó outro día, alá foron os dous, como de cote facían, e de boas á primeiras botoulles o pequeno un discurso cheo de razóns e marrullerías, que deixou parvo á Rafael. Mirou pra rapaza esperando que dixera que non, cando a boa peza consoltou co-a hirmã, e ríndose de aquela cara que puña o burro do home, díxolles:

—Iso...., alá vos..... ¡tanto ten!..... Con tal de que vos casesdes logo.....

O cambio fíxose, e o probe Coto quedouse sin saber qué xuncras tería de bô a rapaza xoven, pra lle dar o hirmau de volta unha chaqueta nova e un sombreiro branco.....

O PARAISO

(ESBOZO)

À SEÑORA ***

Fai hoxe un ano que escribindo vosté un prólogo, pra min de inestimable valor, á miña colección de Íntimas, prometín adicarlle unha modesta páxina da miña primeira publicación.

Por ser ista historia de vosté muy coñoscida, cumpro c-o cla miña promesa, rogándolle perdone o atrevemento do seu humilde servidor

FRANCISCO A. DE NOVOA.

Ourense, 25 de Mayo do 96.

O PARAISO

I

ALCONTRÁRONSE unha de esas tardes ar-
dentes, abafantes, do estío ourensán:
él iba pol-a conca do cuase seco re-
gato perseguindo un merlo troiteiro que ferira
co-a escopeta; ela, crêndose sola baixo o tunel
de ameneiros e sanguíños que medraban n-a ri-
beira, xogaba c-us parruliños novos, espida has-
tra as nádegas, solto o xustillo, descubertos os
brancos peitos, batuxando n-a y-auga como
unha rapaciña fuxida da escola. Os dous puxe-
ronse mais roxos que os morodos: ela, de ver-

goña; íl, de desexo. Os lábeos non falaron; os curazós berraban; a fatalidá ríuse.

II

Anxel chamábase aquil rapazote de vinte anos, negros cabelos, ollos ardentes, corpo arre-xado n-a vida do mar e da montana, de grande corazón durmido, virilidá non desperta, alma xigante, imaxinación louca, que nunca amara mais que o sol abrasador de Oriente e os mares galiciâs.

Gloria chamábase a moza de longo crecho pelo, de ollos dourados, formas de virxe griega, corazón de neno, alma de muller, sangue ardente, imaxinación poética, brillante, que non coñoscera mais amores que os da nai, os paxaros, as frores: seu pequeno mundo.

III

Namoráronse; sí: quixéronse c-o ise cariño louco, ardente, poético, dos primeiros amores; quixéronse c-o ise cariño apasionado, concebi-bre solo n-os grandes curazós, solo sentidos baixo o ceo abrasador de Ourense, entre a vexetación tropical da terra privilexiada.

As subrimidades que Anxel deprendera da Natureza n-a sua salvaxe vida, surxiron á borbótos da y-alma, e a nena de negro cabelo e ollos dourados, sentiuse querida como ela soñara n-as suas soedades, sentiui axigantarse seu curazón ô verse adourada c-unha pasión cuase devina, e sentiui amor pr' aqueles amores, delirio pr' aqueles delirios.....: pechou os ollos, e bótándose en brazos do amado, voaron xuntas suas almas, cruzaron o Infinito, chegaron ôs pés de Dios, e parecéndolles pequena á Gloria do ceo, pedíronlle un Paraiso n-o que cuperan seus amores.....

Xuraron pol-a sangue do Crucificado, e unha noite de lua espertaron n-a terra.

O paisaxe esmorecía envolto n-a túnica da branca lus, e riba d' eles a Natureza virxe, salvaxe, pechaba aquil anaco de terra como un niño, e as frores penduraban como estrelas de coores, e os paxaros cantaban sempre, sempre pra que eles non oubiran o ruido do mundo, que bulía tras o balado da hortiña que eles, n-unha noite de delirantes amores, chamaran *seu Paraiso.....*

IV

Xuntos, collidos do braceiro, correndo e xo-

gueteando, ás veces, como nenos, pasaban os días n-o seu paraíso.

Curazós de nenos e amores de nenos, tiña sua pasion a infantil legría dos rapaces.

Chimpábanse n-o río n-as horas da sesta, cuase espidos, sin que n-as faceiras de ela rou-sara a vergoña; collían peixes c-unha *chum-beira*, e pasaban a tarde como dous rapaces de oito anos, sin que un pensamento impuro man-chara seu amor. N-o tempo dos niños, puñan varetas de liga ôs verderós e maceirentos; des-plumábanos, y-espetados n-un bimbio, asábanos ô lume d'unha fogata e merendábanos, ríndo como tolos, apedreándose ôs postres con cerei-xas e fatós. Despois, antes que a noite encima-ra, facían ramos de rosas e margaridas, *cinamo-mos* e *miosotis*, ou coröas de cabrinfollos tren-zados de brancas frores, que íl cenguía n-os cabelos da sua nena pr' adourala como unha santa.

Erguíase a lua aluminando a terra c-unha lus páleda, debre, chea de poesía, e medroñentos das siluetas escuras dos arbres, das fosforencias das raices, do revoar dos morcegos, acochában-se n-unha grorieta abovedada de buxos e *cina-momos*.

A terra deixaba fuxir o ardor atesourado por

un sol de fogo, as frores recendían y-emborra-
chaban o aire, os mirtos, c-o seu perfume amar-
go, escitante, pechaban como unha cortiña
aquil rolo, e solo se oubían ô lonxe o canto
das rás, o tringuilear do regato, o rouxido das
chicharras, y-eiqui, preto, pretiño, un gorsear
ledo, maino, de reiseñores, e una fala debre, ca-
ladiña, misturada con ruidos de pasión desbor-
dada, mentras a lua tendía riba do rolo seu man-
telo branco, encubriendo a intimidá dos amores
que habitaban o Paraiso.

V

Chegou o Outono, o mar chamou pol-o seu,
e Anxel tivo que abandonar seu Paraiso e sua
Gloria pol-o deserto camarote da goleta.

A despedida de aquil dia en que hasta o ceo
promizo choraba nítidas bágoas, foi algo así
como o xemido de un corazón que se sinte ra-
char fibra por fibra.

Pé de aquil roliño dos seus amores, medraba
unha aveleira, e n-ela puxeron seu xuramentos,
n-ela seus nomes, n-ela seus últimos bicos.

Despois de seis meses, Anxel cruzou desper-
to por primeira vez o muro do seu paraiso, e a
xente parecíalle cousa estrana, feita de polvo, e
non quería topeñar c-o ela por temor de desfa-

cela.....; o ceo parecíalle muy baixo, e pensaba tocarlle co-as maus; o mundo parecíalle un deserto: solo o camiño eternizábase aquil día.

Cando deixou atras as últimas casas do pobo, cando xa non viu seu paradiso, sintiu desexos de chorar, e non chorou; quixo voltar e seguiu camiñando; sentiu a soedá terrible dos curazós valeiros, e a xente bulía ô seu redor.....: a lua, a que alumeara suas noites de amor como a única lámpara que puxo Dios n-o infinito pra ver as impurezas da Noite, parecía têr cara de risa, e o *traque-traque* monótono do tren e o fungar fatigoso da máquena, parecíalle o alentar dos seus doores arrastrados pol-a fatalidá co-a rapidez de un lóstrego, rápido e roxizo como os seus perdidos amores.

VI

As primeiras cartas de Gloria, refrexando ainda a violencia do seu amor, viñan cheas de cariño, de fermosos pensamentos, de non mentidas saudades.

Anxel, n-a soedá da vida de mar, non atopaba mais consolo que releelas mil veces, e â oscilante lámpara do seu camarote, pasaba horas enteiras escribindo â sua amada: mais de unha

vez a pruma rachaba o papel co-a violencia nervosa das suas ideas, rebeldes á expresarse n-o linguaxe, como si a y-alma non soupera falar mais que c-os ollos.

N-as horas *de cuarto*, solo, n-a infinita soedá das noites n-o mar, cando todol-os ruidos teñen indefinibles melancolías, e as velas, a obencadura e o mar xemen caladas tristezas, enton, a forza do pensamento arrincaba das campías ourensás o anaco aquil, seu paraíso, e o tempo voaba lixeiro como unha soma: solo o bандazo que lle anunciaba o torto rumbo, o mal cenguido vento, arrincábao da aquela dôrosa astracción.

Un dia, en terras de África, recibiu unha carta enloitada de Gloria: *morréralle unha parenta, deixándoa rica*. Anxel sentiu frío n-a y-alma, ese frío terrible que se sinte cando aguniza algo subrime.

Pasaran dous meses: Gloria non escribiu mais, e Anxel sentiu por primeira vez que a respiración faltáballe, que o corazón batía louco as paredes do peito â menor impresión, e que sua natureza de ferro, morta en seis meses de molície e amor, estrombábase, aprastando n-as suas ruínas o primer ensono.

Os médicos sentenciáranno á morte, e Anxel

fuxiu como louco pra morrer â veira da sua amada, pra morrer de amor.

VII

Topouna n-un baile: cuberta de frores e brilantes, descotada, c-os peitos brancos mate, como pelas de manteiga, descubertos, os dourados ollos irisando lus, côres, legría, borrachos de pracer, os negros cabelos trezados como coröa de loito riba a fermosa cabeza, o traxe de branco raso, bulindo pol-os salós como unha volvo-reta de amores, como unha avelaiña louca.....: era a reina da festa, e levaba xa estampado n-a frente o sello da coquetería, dos curazós mortos ôs subrimos sentimentos.

Anxel sintiu n-o fondo da y-alma algo así como unha carcaxada brutal, como si a friba dos malos instintos rírase das delicadezas dos amores, das crênzas.

Tivo ainda valor pra beilar c-o ela, e cenguíndoa n-os brazos, arrastrando pol-a alfombra seus pês e sua y-alma, sintiu cobiza de estruxala, de rachar aquelas roupas que ainda conservaban cheiros de lisonxas, latexos de outros peitos, lóstregos de codiciosas miradas entre as descubertas formas.

Saiu de alí bambeándose como tolo, estrano á todo, sin fijarse nos cuchicheos da xente.

Fora, amañecía: drentro, n-a sua y-alma, tén-dérase a noite eterna; n-o peito, badaladas do curazón que o afogaban, como si a ferida víscera quixera asomarse ós lábeos pra falar ó mundo n-as convulsiós d'unha ciclópea agunía, e o ceo limpo, brillante d'unha alborada de primavera cubría á terra sorrindo como si aínda cobixara o *paraiso perdido*.

VIII

Enton escomenzou a loita; loita terrible, cruenta, do curazón lesionado que consumía os latexos de toda a vida en miutos de loucos saltos, e a imaxinación escitada, famenta de mais vida, de mais amores, lembrándose dos pasados que pretendía recobrar.

Aquelo foi espantoso: Gloria, a ben amada, a nena de dourados ollos e negros cabelos, de formas de virxe griega e alma de muller, ríase do *probe*, do probe louco, e cando sentía á sua veira as badaladas do enfermo curazón, aprei-xábao sin piedá, como facían n-outros tempos c-os paxariños que xuntos collían n-o *Pa-raiso*.....

Anxel sentía os brutales estremecementos dos exacerbados nervos, a febre facíalle voar as siês, e cando, cego, delirante, botaba as maus a ela, a risa da nena despromaba seu corazón n-un abismo de neve.

As noites de Anxel, pasadas solo n-o leito, eran o inferno mais terrible que Dios poido imaxinar pros condenados, pros marditos, pros que creeran pequena a Gloria do ceo e pediran outra mais grande, mais infinita..... A febre facíalle ferver a sangue, o delirio chegaba como unha ola de lume, baténdolle as paredes do cráneo como un galope furioso de bestas loucas, o insomnio rendíao, e un dôr agudo, queimante, traspasáballe os meolos, como unha barena feita ascuas que pouco á pouco fóraselle metendo hasta os ollos, que, n-a escuridá da alcoba, tiñan ilusionismos estranos, lumiosos, como círcos azues surcados de lampos y-estrelas roxas..... e o curazón petando sempre, petando mais rexo, como chamando ás portas da morte: a y-alma, rendida xa, adurmíase n-un marasmo invencibre, con esa somnolenza da agunía.

Amañecía, e Anxel c-o corpo estrombado e dôrido, a frente cenguida d' unha cinta de lume, erguíase do leito e voltaba á pasar o mesmo

calvario xunto Gloria, e pasaba o día rondando o paraíso, deserto xa de amores, convertido n-un inferno, n-o sepulcro frorido d' unha subrimida.....

Unha noite.

IX

Unha noite de Outono, retembrou a Terra cenguida n-os titánicos brazos d' unha tronada espantosa.

Os lóstregos, como lábeos de fogo, rîntes e burlones, alumiaban pantástecamente o *Paraíso* c-os seus rachós de lume, e os últemos pétalos dos cinamomos, *como estrelas de prata*, caían n-o chau somellando bágoas do Infinito, xiadas de espanto.

Anxel e Gloria estaban xuntos pê da aveleira donde xuraran seus amores..... Alí pasou algo terrible, a loita suprema, colosal, do que defende sua vida, seus amores e o que a rouba.

Oubiuse un—*nunca*—desesperado, o ruído dun corpo que cai, e unha carcaxada do ceo rolando n-a boveda infinita que cruzou n-un quebrado abrazo de lume.....

Despois, todo quedou n-o pesado silencio que sigue ás grandes catástrofes.....: cando morre

algo subrime, algo devino, hasta o ceo se
cala.....

X

Anxel morrera, rompéraselle o curazón en
mil anacos, como si aquel lóstrego enroscándo-
selle a y-alma, houbéralla arrancado pra levala
a outra Gloria, a outro Paraiso mais firme que
o que perdera.

¡Ah! ¿Por qué nosos primeiros pais non mo-
raron tamen cando perderon seu Paraiso!!

ÍNDICE

	<u>Páginas</u>
<i>Dous parrafeos.</i>	7
<i>O louco.</i>	19
<i>N-a costa.</i>	27
<i>Que sinon.....</i>	35
<i>Turuleque</i>	41
<i>A Nai.</i>	49
<i>A garda da morte.</i>	57
<i>A posta dos corvos.</i>	63
<i>Unha agunía..</i>	69
<i>A horta embruxada.</i>	81
<i>Os caneiros.</i>	91
<i>A lámpara rosa.</i>	99
<i>Chuva.</i>	109
<i>Soila.</i>	115
<i>N-o Miño.</i>	121
<i>Anémica.</i>	127
<i>Abandoado</i>	133
<i>Unha frase.</i>	139

<i>De Antroido.</i>	147
<i>A códea.</i>	153
<i>Redimido.</i>	161
<i>¡Tanto ten!</i>	169
<i>O Paraiso..</i>	175

FE DE ERRATAS

PAG.	LÍN.	DICE	DEBE DICIR
10	4	designar	desiñar
11	6	dirambos	diranvos
12	6	dempregase	desapregase
12	17	cuitas	coitas
13	8	ronco	rouco
13	14		
	y 17	deprendin	deprendiu
13	24	eterma	eterna
15	20	escritorio	escritoiro
20	27	en	de
25	5	barnutos	barruntos
28	19	tu	tí
32	2	aosvallados	asoballados
32	18	rubia	rubíu
37	5	estares	estoras
39	1	mas	mais
42	7	topaban	tapaban
45	25	dolor moy	dôr muy

46	13	nésparo	náparo
50	4	xuntos dos	xuntos seus dous
51	23	Lanobre	Lambre
61	23	viu	vin
64	5	capacha	capacho
66	16	fungando	furgando
67	11		
	y 12	enganimo	enganiuno
73	23	por Dios e,	por Dios, e
79	22	mormuriando	marmuriando
81	8	autoniños	antoniños
92	22	os puzos	n-os puzos
93	26	rateria	retesia
103	22	roaron	voaron
104	24	con	c-os
109	9	esboran	esbaran
115	1	SOLA	SOILA

BIBLIOTECA GALLEGA

OBRAS PUBLICADAS

- Los Precursores*; por D. Manuel Murguía.
- Aires d'a miña terra*; 3.ª edición, por D. Manuel Curros Enríquez; con un Prólogo de D. José Ogea. (Agotada.)
- El Idioma gallego*; por D. Antonio de la Iglesia; tres tomos.
- Soaces d' un vello*; (poesías gallegas) por D. Benito Losada.
- Queixumes dos pinos*; (poesías gallegas) por don Eduardo Pondal.
- Historia crítica de la literatura gallega*; por D. Augusto G. Besada, volúmenes I y II.
- Varones ilustres de Galicia*; por D. José Pardiñas Villalobos, con un Prólogo de D. A. Martínez Salazar.
- Romancero de Galicia*; por D. Victorino Novo y García; con un Prólogo de D. Benito Vicetto.
- Elogio del P. M. Feijoo*; por D. Marcelo Macías y García; con un Prólogo del Dr. D. Juan Francisco Miguelez, y la Biografía del autor, por D. Andrés Martínez Salazar.
- La campaña de Ultramar*; (novelas) por D. Aurelio Ribalta.
- La propiedad foral en Galicia*; por D. Eduardo Vincenti; con un Prólogo de D. Joaquín Díaz de Rábago; y el Proyecto de ley de redención de foros, del Excmo. Sr. D. Eugenio Montero Ríos.
- Ocios de camarote*; (colección de cuentos cortos) por D. Joaquín de Arévalo; con un Prólogo del Excelentísimo Sr. D. Leandro de Saralegui y Medina.
- Estudios sobre Galicia*; por D. Leandro de Saralegui y Medina.
- Poesías selectas*; (gallegas y castellanas) por D. José María Posada; con un Prólogo de D. José de Santiago.

- Caldo gallego*; por D. Juan Neira Cancela.
- Poesías gallegas y castellanas*; por D. Francisco Añón; precedidas de un estudio acerca del poeta y de sus obras, por D. Victorino Novo y García, y del retrato del autor.
- El cerco de la Coruña en 1589, y Mayor Fernández Pita*; por D. Andrés Martínez Salazar. (Agotada.)
- Artículos y novelas*; por D. José Rodríguez Seoane; con un Prólogo de D. Luis Rodríguez Seoane, y el retrato del autor.
- El mundo rural*; por D. José Ogea.
- Chorimas*; (poesías gallegas) por D. Alberto García Ferreiro.
- Esbozos y siluetas de un viaje por Galicia*; por D. Lisardo Barreiro.
- Sucesos militares de Galicia en 1809*; por el coronel D. Manuel García del Barrio; con Prólogo, notas y documentos, por D. Andrés Martínez Salazar.
- Cousas d'a aldea*; (versos gallegos) por D. Aureliano J. Pereira.
- Leyendas, tradiciones y episodios históricos de Galicia*; por D. Luciano Cid Hermida.
- Ecos de mi patria*; por D. Waldo Alvarez Insua.
- Rimas*; (poesías gallegas) por D. Juan Barcia Caballero.
- Los Guerrilleros gallegos de 1809*; por D. Manuel Pardo de Andrade; con un Prólogo de D. A. Martínez Salazar, tomos I y II.
- Primicias*; (poesías gallegas y castellanas) por don Salvador Cabeza León.
- Juvenilia*; (cuentos y novelas cortas) por D. Camilo Placer; con un Prólogo de D. Manuel Murguía.
- El Último hijodalgo*; (cuentos y novelas) por D. Manuel Amor Meilán.
- Folerpas*; (poesías gallegas) por D. Eladio Rodríguez González.
- Crepusculares*; (poesías castellanas) por D.ª Emilia Calé; con un artículo de D. Victorino Novo.
- Galicia, León y Asturias*; (viajes y monumentos) por D. Ramón Alvarez de la Braña; con un Prólogo de D. Luis Rodríguez Seoane.
- Contos da terrina*; por D. Heraclio Pérez Placer.

El Gran Gallego (Fr. Martín Sarmiento); por D. Antolín López Peláez.

A Tecedeira de Bonaval; por D. Antonio López Ferreiro.

Por Galicia; (cuartillas y apuntes) por D. José Novo y García.

Recuerdos de Galicia; por D. Teodosio Vesteiro Torres; con un Prólogo de D. V. Novo.

Poesías; por T. Vesteiro Torres (obras póstumas-II)

Pé das Burgas; por D. Francisco A. de Nóvoa.

EN PRENSA

Galicia en el último tercio del siglo XV; por D. Antonio López Ferreiro.

De esta BIBLIOTECA se han publicado 44 volúmenes, al precio de 2 pesetas uno, para los suscriptores á la misma, y á 3 los tomos sueltos.

Los pedidos deberán dirigirse á D. Andrés Martínez, Rúa nueva, 19—La Coruña, acompañando su importe en letra ó libranza.

Precio: Tres pesetas

En prensa:

GALICIA EN EL ÚLTIMO TERCIO DEL SIGLO XV

POR

D. ANTONIO LÓPEZ FERREIRO

RE

L

2

2

